

Joakim Wold Nylén

Taktisk stemmegivning

Omfang, konsekvenser for partiene og hva som får velgere til å stemme taktisk.

Masteroppgave i statsvitenskap.

Trondheim, våren 2014

Veileder: Anders Todal Jenssen

Norges Teknisk-Naturvitenskapelig Universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Abstrakt

Denne oppgaven tar for seg taktisk stemmegivning ved Stortingsvalget 2013. Oppgaven søker å forstå tre ting (1); omfanget av taktisk stemmegivning (2); tap og gevinst av taktisk stemmegivning for de politiske partiene og (3); hva som fikk velgere til å stemme taktisk. Den kvantitative undersøkelsen av fire ulike typer taktisk stemmegivning viser at rundt 17 % av velgere stemte taktisk. Analysen viser også at Høyre tapte størst oppslutning, og FrP vant størst oppslutning som følge av taktisk stemmegivning. Oppgaven forsøker også å belyse individuelle variasjoner i taktisk stemmegivning, med ulike variabler. Hovedargumentet mitt er at velgere må være klar over taktiske scenario for å kunne vurdere å stemme taktisk. Her spiller velgernes politiske kunnskap og medias informasjonsformidling viktige roller.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært lærerikt og utfordrende. Først og fremst vil jeg takke min far, Truls Nylén, som har fått løpende oppdateringer på både oppturer og nedturer med masteroppgaven min og studieprogresjonen for øvrig. Mine foreldre har alltid stilt opp for meg. Jeg håper jeg gjør dere stolte, med denne masteroppgaven som en milepæl. Som veileder på både bachelor- og masteroppgaven min har Anders Todal Jenssen vært en inspirasjon og gitt gode faglige tilbakemeldinger fra start til slutt. Du har en lidenskapelig interesse for faget som lett smitter. Jeg håper at jeg har vært en god sparringspartner tilbake. Jeg ønsker også å takke Christoffer Holseter og Line Willersrud for samhold og samarbeid gjennom semesteret med hver våre masteroppgaver. Dere har bidratt til å gjøre semesteret morsommere, og masteroppgaven bedre.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
2.0 Taktisk stemmegivning	3
2.1 Nasjonalt versus lokalt.....	3
2.1.1 Bortkastet stemme.....	4
2.1.2 Taktisk koalisjonsstemming	6
2.1.3 Indirekte støtte	8
2.2 Lokalt - distriktsmandater.....	9
3.0 Taktikk ved Stortingsvalget 2013: metodiske evalueringer.....	11
4.0 Datamateriale og variabler	17
4.1 Operasjonalisering.....	18
5.0 Taktisk stemmegivning ved Stortingsvalget 2013	21
5.1 Omfanget av taktisk stemmegivning.....	21
5.2 Vinnere og tapere av taktisk stemmegivning	26
5.2.1 Vinnere og tapere isolert sett	27
5.2.2 Balanse tap og gevinst	32
5.3 Hva får velgere til å stemme taktisk?	34
6.0 Diskusjon.....	39
6.1 Forventninger om kunnskap og kortsiktig instrumentalisme.....	39
6.1.1 Forventning til velgere.....	39
6.1.2 Kunnskapskrav for spørreundersøkelsen.....	41
6.1.3 Taktikk versus strategi.....	45
6.2 Andre typer taktisk stemmegivning	46
6.2.1 Aktørfokus	47
6.2.2 Ytelsesstemmer.....	49
6.2.3 Utjevningsmandat.....	50
7.0 Taktisk stemmegivning i kommende valg	51
7.1 Omfang av taktisk stemmegivning.....	51
7.2 Konsekvenser for partiene	53
8.0 Oppsummering og konklusjon.....	57
9.0 Litteratur	59
Appendiks	63
4.1 Uavhengige variabler.....	63
5.2 Velgervandring på grunn av taktisk stemmegivning, kategorisk.....	65
6.1.2 Taktisk stemmegivning på distriktsmandater.....	67

Liste over tabeller:

Tabell 1 Ulike studiers estimat av taktiske stemmegivere i proporsjonale (PR) valgsystemer og enkle flertallssystemer (EF). Utvidet versjon av Alvarez & Nagler (2000: 59).....	12
Tabell 2 Oversikt over studiers mulighet til å fange opp taktisk stemmegivning i ulike valgsystemer.....	13
Tabell 3 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Distriktsmandater.....	21
Tabell 4 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Indirekte støtte.....	22
Tabell 5 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Bortkastet stemme.....	23
Tabell 6 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Taktisk koalisjonsstemmegivning for de som vurderte å stemme på Høyre.....	24
Tabell 7 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Taktisk koalisjonsstemmegivning for de som vurderte rød-grønne partier.....	24
Tabell 8 Taktiske stemmegivere, oppriktige stemmegivere og andre stemmegivere i prosent av elektoratet.....	25
Tabell 9 Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning i prosent av alle velgere. Kolonner indikerer tap, og rader indikerer gevinst. Velgervandringer som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet.....	29
Tabell 10 Logistisk regresjonsmodell med taktiske velgere (1 = taktisk, 0 = velgere som ikke stemte taktisk) som avhengig variabel.....	37

Liste over figurer:

Figur 1 Bortkastet stemme. De som prefererer parti C stemmer taktisk på parti A eller B.....	4
Figur 2 Bortkastet stemme. Større incentiv for å stemme taktisk, jo tettere kampen om mandatet er.....	5
Figur 3 Inndeling av taktisk stemmegivning i Norge.....	18
Figur 4 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har vunnet på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 % sannsynlighet.....	27
Figur 5 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har tapt på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 %.....	28
Figur 6 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har tapt og vunnet (gevinst minus tap) på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 % sannsynlighet.....	32
Figur 7 Velgeres svar på spørsmål om hvor høy sperregrensen er. Prosent.....	43
Figur 8 Velgeres svar på spørsmål om betydningen av sperregrensen. Prosent.....	44
Figur 9 Hvor mye befolkningen bryr seg om hvilke partier som vant valget, i prosent. Hentet fra Valgundersøkelsen 1997, 2001, 2005 og 2009. Estimaten fra 2013 er hentet fra spørreundersøkelsen brukt i denne oppgaven.....	52

1.0 Innledning

Taktisk stemmegivning er et stort og til dels diffust begrep. Hvordan vi forstår hvor mange som stemmer taktisk, hvem som stemmer taktisk, eller om det finnes taktiske stemmegivere i det hele tatt, må ses i lys av definisjonen og operasjonaliseringen av begrepet ”taktisk stemmegivning”. Uten en solid basis for hva taktisk stemmegivning er og hvordan det skal måles, blir det vanskelig å tolke noe substansielt ut av en empirisk undersøkelse.

Denne oppgaven søker å forstå tre ting (1); omfanget av taktisk stemmegivning (2); tap og gevinst av taktisk stemmegivning for de politiske partiene og (3); hva som fikk velgere til å stemme taktisk ved Stortingsvalget 2013. Det hersker liten tvil om at det eksisterer taktisk stemmegivning. Uenighetene omhandler hvor omfattende taktisk stemmegivning er, hvordan vi skal identifisere taktisk stemmegivning, og hvilke individuelle faktorer som øker sannsynligheten for taktisk stemmegivning.

For å forstå noe mer om taktisk stemmegivning trengs en grundig gjennomgang av det teoretiske begrepet. En del av litteraturen om taktisk stemmegivning er tett knyttet opp mot rasjonalitetsteori; i taktikk eksisterer kalkulering og planlegging. De fleste teoretikere definerer derfor taktisk stemmegivning som en stemme som inkluderer evaluering av mulighet for oppnåelse av ønsket politikk. Skillet blir altså mellom de som stemmer kun på bakgrunn av det partiet eller den kandidaten de liker best (heretter: preferanse), og de som stemmer på bakgrunn av en evaluering av partienes mulighet for å bli representert. Preferanse går på enighet i politiske saker, mens taktikk vurderer mulighet for oppnåelse av politiske saker. Dette er det enighet om i litteraturen. Det er også vanlig å definere en velger som taktisk eller ei på bakgrunn av hva velgeren faktisk har stemt. Alternativet ville vært å se på hvilken motivasjon individer har hatt i sin evaluering av hvem de skal avgi sin stemme til; det kan godt hende det finnes taktiske motivasjoner, uten at resultatet tilsynelatende blir taktisk.

Det samme utgangspunktet har jeg. Jeg ønsker å undersøke taktisk stemmegivning: *en stemme bestemt av andre forhold enn preferanse, for å oppnå ønsket politikk*. Min definisjon er ikke veldig ulik definisjoner som ofte brukes i faglitteraturen, men det er store sprik i hvordan begrepet deles inn og operasjonaliseres. Det finnes flere teorier og operasjonaliseringer, og for det meste tar litteraturen for seg en begrenset del av de som kan kalles taktiske stemmegivere. Det er ingen som inkluderer alle ulike former for taktisk stemmegivning. Dette mener jeg også er grunnen til at estimatene på hvor mange taktiske

stemmegivere som finnes blant velgerne, varierer fra studie til studie, selv når forskere undersøker samme datamateriale fra samme valg.

I neste kapittel vil jeg presentere relevant teori. I tillegg til å forklare det teoretiske grunnlaget vil jeg forsøke å tilpasse teoriene til Norges valgsystem. I kapittel 3 vil jeg ta med meg de teoretiske vurderingene videre, for å lage en inndeling av taktisk stemmegivning for analysen av Stortingsvalget 2013. I kapittel 4 vil jeg beskrive datamaterialet, og i kapittel 5 og 6 presenterer jeg analysen av taktisk stemmegivning. Resultatene (kapittel 5) beskriver omfanget av ulike typer taktisk stemmegivning, hvilke partier som har vunnet og tapt velgere på grunn av taktisk stemmegivning, og variasjoner i taktisk stemmegivning. Diskusjonen (kapittel 6) ser på utfordringene ved datamaterialet, tolkningen av velgeres utgangspunkt for å kunne stemme taktisk, og definisjonen av taktisk stemmegivning. På bakgrunn av de erfaringer vi gjør fra analysen vil jeg også, i kapittel 7, forsøke å si noe om taktisk stemmegivning i de kommende valgene.

2.0 Taktisk stemmegivning

De fleste definisjoner av taktisk stemmegivning har et rasjonalistisk perspektiv; velgeren ønsker å oppnå maksimal nytte med sin stemme. En velger som kun stemmer på bakgrunn av preferanse (enighet), kalles ofte en oppriktig velger. Preferanse i dette tilfellet tar altså ikke hensyn til muligheten for å oppnå ønsket politikk. Studier skiller seg fra hverandre og er uenige i spørsmålet om hvordan maksimal nytte kan oppnås, og i spørsmål om metodiske fremgangsmåter. Til å begynne med kan vi skille mellom hvilke arenaer velgere kan ta hensyn til når de skal avgi sin stemme.

2.1 Nasjonalt versus lokalt

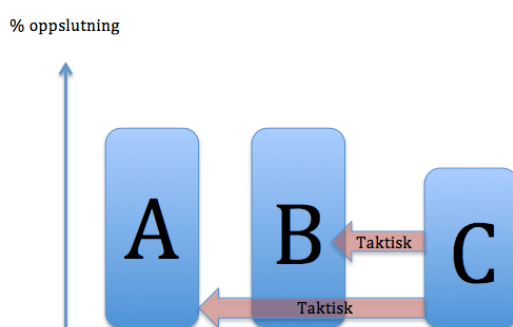
I Norge har vi to arenaer for taktisk stemmegivning: nasjonalt og lokalt. Ulike valgsystemer skaper mulighet for ulike typer taktisk stemmegivning: ”[d]en konstitutionella kontexten spelar en roll för hur folk röstar.” (Holmberg & Oscarsson 2004: 11). Det har betydning for denne oppgaven, fordi det finnes ulike konstitusjonelle kontekster innad i valgsystemet - på lokalt nivå og nasjonalt nivå. Det har også betydning for oppgaven fordi det finnes ulike konstitusjonelle kontekster mellom valgsystemer. Sammen utgjør disse konstitusjonelle kontekstene (valgsystemet) regler og spillerom for taktisk stemmegivning.

Blais (2001: 344) sier at velgere kan være mer opptatte av hvem som kommer til å vinne valget på nasjonal basis, kontra i sitt valgdistrikt. Det store motargumentet er at hver stemme betyr vesentlig mindre nasjonalt, og at velgeren derfor ser på sin mulighet for innflytelse som marginal. Dette argumentet er mer holdbart i enkle flertallssystemer enn i Norge. I Norge vil ikke utfallet i hvert valgdistrikt være like avgjørende – hver stemme teller, enten i fordelingen av distriktsmandater, og/eller utjevningsmandater. Det er større mulighet for tapere i enkle flertallssystemer enn i proporsjonale valgsystemer. En stemme i et enkelt flertallssystem kan anses som bortkastet hvis stemmen ikke kan sikre mandatet. Det er annerledes i et proporsjonalt system fordi selv disse stemmene har betydning (for eksempel i fordelingen av utjevningsmandater i Norge). Sagt på en annen måte, så er det ikke like markante skiller mellom lokalt og nasjonalt nivå i Norge som i enkle flertallssystemer. Derfor vil jeg argumentere for at det ikke er like stor forskjell i betydningen av en stemme lokalt versus nasjonalt i Norge. Det er større grunnlag for fokus på den nasjonale valgoppslutningen. Følgende presenteres tre typer taktisk stemmegivning på nasjonalt nivå.

2.1.1 Bortkastet stemme

Det desidert mest omtalte grunnlaget for taktisk stemmegivning er den såkalte bortkastede stemmen (cf. Cox 1997; Blais et al. 2001; Cain 1978; Blais & Nadeau 1996; Abramson 1992; Niemi et al. 1992; Fisher 1973; Galbraith & Rae 1987; Alvarez & Nagler 2000; Fisher 2004; Tsebelis 1986). Grunntanken i argumentet om en bortkastet stemme er at hvis man prefererer et parti som ikke har mulighet for å vinne, er det bortkastet å stemme på det partiet. Velgeren vil derfor unngå å stemme på et parti hvor stemmen ikke får betydning.

Teorien om en bortkastet stemme er spesielt fruktbar i enkle flertallssystemer. Teorien kommer opprinnelig fra Downs (1957) og er grundig forklart av blant annet Gary W. Cox (1997), både for enkle flertallssystemer og proporsjonale systemer. Teorien henger tett sammen med Duvergers lov, som sier at enkle flertallssystemer fordrer en politisk arena med kun to partier. Som et eksempel kan tre partier konkurrere om ett mandat i ett valgdistrikt. Hvis konkurransen er sentrert rundt to av partiene (parti A og B), og det tredje partiet (parti C) ligger langt bak, vil det kunne anses som bortkastet å stemme på det tredje partiet selv om man prefererer det. Parti C har ingen mulighet for å vinne mandatet, og det er dermed bortkastet for en velger å benytte sin stemme på parti C selv om velgeren prefererer det. Det nyttemaksimerende er med andre ord å stemme på et parti som har mulighet for reell makt, gitt at man stemmer i det hele tatt. I mitt eksempel vil det være å stemme på det partiet velgeren prefererer nest mest: parti A eller B.

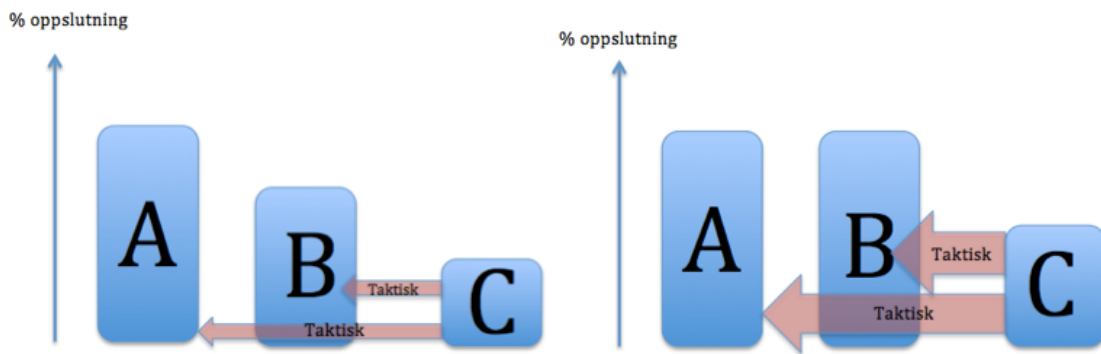

Figur 1 Bortkastet stemme. De som prefererer parti C stemmer taktisk på parti A eller B

Hvis velgere forlater parti C, er det i samsvar med det Cox (1997) kaller 'M + 1-regelen': det vil aldri finnes flere enn antall mandatplasser (M) i tillegg til én utfordrer¹. I et enkelt flertallssystem hvor det kun finnes én mandatplass betyr det at det teoretisk sett kun vil eksistere to bærekraftige partier.

¹ M+1-regelen er en videreutvikling av Duverger sin M-regel.

Teorien har blitt anvendt i flere empiriske sammenhenger (se for eksempel Cains (1978) bruk ved det britiske valget i 1970, Fisher (1973) om Erststimme i Tyskland i 1961, 1965 og 1969, og Alvarez & Nagler (2000) om det britiske valget i 1987). Det teorien tilsier, er også at jo større avstanden (målt som forventet oppslutning) mellom parti C, og parti A og B er, jo større incentiver eksisterer for å stemme taktisk.

Figur 2 Bortkastet stemme. Større incentiv for å stemme taktisk, jo tettere kampen om mandatet er.

Jo større avstand – jo større mulighet for å kaste bort stemmen ved å stemme på parti C. I tilfeller hvor det er jevn konkurranse mellom parti A og B, vil det være større incentiv for å stemme taktisk: stemmen til tilhengeren av parti C har da mye å si i kampen om hvem som får det ene mandatet (omtales som "squeeze" av Cain (1978)). Dette er en bortkastet stemme i sin enkleste form, og som er mest fruktbar i enkle flertallssystemer. I vårt eksempel av teorien om bortkastede stemmer går altså velgeren fra å stemme på et lite parti til å stemme på et stort parti. I et valgsystem med proporsjonalitet og sperregrense er det andre konstitusjonelle rammer. Som en følge må vi forstå bortkastede stemmer annerledes.

2.1.1.2 Norge

Teorien om bortkastede stemmer synes å være uproblematisk i enkle flertallssystemer. I sin empiriske analyse av Tyskland påpeker Fisher (1973: 295) at tilfellet er helt annerledes i et proporsjonalt valgsystem. Det samme gjelder naturligvis Norge. Dette er det eneste scenarioet vi kan se for oss at vi faktisk kan omtale en stemme som bortkastet, i sin rette betydning: Hvis stemmen gis til et parti som havner under sperregrensen (4 %), og i en krets der partiet ikke har mulighet for å få inn et distriktsmandat². Kun i dette tilfellet finnes det

² Det finnes en alternativ måte å tenke på som gjør at en stemme kan være mer eller mindre bortkastet (bety mer eller mindre). En stemme kan måles som antall stemmer pr mandat (Jenssen 2014b), hvor å stemme på MDG gir det "dyreste" mandatet (flestep stemmer pr mandat) og Senterpartiet gir det billigste

ingen formell representasjon av partiet på Stortinget, og først i dette tilfellet er det nærliggende å tenke at man kan kaste bort stemmen sin. I et enkelt flertallssystem, hvor det kun skal velges ett mandat, er logikken enkel: så lenge man anser ens prefererte parti som langt nok bak til at de ikke har mulighet for å få mandatet, må de velge det nest beste. Men med en gang vi innfører muligheten for koalisjoner, samarbeid, og spesielt proporsjonal valgordning er teorien mindre fruktbar. Cox (1997) har gått detaljert til verks med å kartlegge taktisk stemmegivning i ulike valgsystemer. Det er likevel mangel på en inndeling og operasjonalisering som passer til Norge sitt proporsjonale valgsystem. Hvis vi ønsker å se på taktiske velgere gjennom teorien om bortkastede stemmer i Norge, vil det i teorien kun gjelde de som prefererer de aller minste partiene som er i fare for å havne under sperregrensen, og ikke får distriktsmandater i velgerens fylke.

2.1.2 Taktisk koalisjonsstemming

Jenssen (2014a) beskriver taktisk koalisjonsstemming som en type taktisk stemmegivning som henger tett sammen med Norges valgsystem. Hovedtanken er at man velger å stemme på en koalisjon som helhet, og man kan påvirke koalisjonens politiske tyngdepunkt gjennom å stemme på ett av partiene som inngår i koalisjonen. Velgeren stemmer med andre ord på et parti, med et øye for koalisjonen partiet inngår i. Implisitt betyr det at velgeren ikke nødvendigvis velger partiet han eller hun er mest enig med, men velger det partiet som gir den *koalisjonen* velgeren ønsker. Taktisk koalisjonsstemmegivning er derfor avhengig av den politiske situasjonen i hvert enkelt land – først og fremst med tanke på hvilke koalisjoner som kan eksisterer eller som kan dannes. Tanken er relevant der det er vanlig med koalisjoner, noe det i aller høyeste grad er i proporsjonale systemer (PR-systemer) og i Norge. I sin studie av valget i 2003 i Israel, viser Blais et al. (2006) at én av ti velgere stemmer på et parti først og fremst for å oppnå ønsket koalisjon.

I enkle flertallssystemer er det ingen incentiver for å danne koalisjoner – det er kun én vinner. Det gjør teorien om taktisk koalisjonsstemmegivning relevant, kun der det finnes samarbeidspartnere. Som Katz (1997: 162-163) viser, produseres koalisjoner i over 70 % av regjeringer i proporsjonale systemer, mens 90 % av regjeringer i enkle flertallssystemer består av kun ett parti. Altså holder det ikke lengre bare å ta hensyn til hvilket parti man ønsker å stemme på, men også hvilke koalisjoner man ønsker. I et system som tillater flere vinnere,

---

mandatet. Forskjellene mellom partier som er over sperregrensen er marginal, og krever i tillegg urealistisk kunnskap og utregning for en velger å kunne basere sitt valg på.

eller der det fokuseres på oppslutning i parlamentet fremfor i valgdistriktet, er ikke partiene lengre autonome. Partiene har formelle og/eller uformelle bånd med hverandre. Eksempelvis har vi i Norge snakket om rød-grønn og borgerlig side de siste årene. Dette representerer både formelle (regjeringssammensetning) og uformelle bånd (politisk gruppering). Til felles har de at de er koalisjoner. Det blir da ufullstendig å anse et parti som kun ett parti, og velgere ønsker kanskje å påvirke en koalisjon som helhet. Når velgeren må ta høyde for samarbeidspartnere – først og fremst regjeringsalternativ – dukker mulige taktiske scenario opp. Velgeren kan ha et ønske om å påvirke en koalisjon i en viss retning for å oppnå sin ønskede politikk. Koalisjonsstemmer ved Stortingsvalg i Norge befinner seg på nasjonalt nivå, fordi koalisjonene finnes på nasjonalt nivå. Velgeren må ta hensyn til den nasjonale valgoppslutningen i stedet for den lokale, hvis velgeren ønsker å gi en taktisk stemme.

Velgeren kan ha et ønske om å skifte tyngdepunktet innad i en koalisjon. Dette kan skje ved at velgeren enten (1); kun har vurdert partier som inngår i koalisjonen, eller (2); vurdert partier som faller utenfor koalisjonen. Det mest nærliggende argumentet i begge tilfeller av denne typen taktisk stemmegivning, er at man ønsker å påvirke koalisjonens politiske tyngdepunkt i retning av der velgeren befinner seg i det politiske spekteret. I det første tilfellet er det rett og slett snakk om å omrokere det politiske tyngdepunktet innad i koalisjonen man allerede ønsker.

I det andre tilfellet vil velgeren stemme på et parti for å påvirke samarbeidspartnerne i koalisjonen, til tross for at velgeren også har vurdert partier som ikke inngår i koalisjonen. Det betyr med andre ord at det er en taktisk vurdering som bestemmer at man går ”inn” i koalisjonen for å påvirke dens tyngdepunkt. Velgere som kun har vurdert partier som ikke inngår i koalisjonen vil trolig ønske å påvirke tyngdepunktet mot sitt politiske ståsted *utenfor* koalisjonen ved å stemme taktisk på et parti som befinner seg *i* koalisjonen.

Svein Tore Marthinsen omtalte Venstre som et spesielt interessant taktisk tilfelle, som kan dra nytte av begge tilfellene av taktisk koalisjonsstemmegivning: ”Venstre appellerer til både til borgerlige orienterte velgere som vil ha et tyngdepunkt inn mot Sentrum. Så de scorer bra på taktisk stemmegivning, også fra Ap-velgere som ser at slaget er tapt.” (Prestegård 2013). Argumentet henger tett sammen med det teoretiske argumentet for bortkastet stemme. I koalisjonsstemmegivning i denne oppgaven fokuseres det på regjeringssamarbeid. Velgere som forlater et parti som ikke har mulighet til å havne i regjering til fordel for et parti som har mulighet til å havne i regjering, uttrykker samtidig et ønske om å ikke kaste bort sin stemme. Dette er tilfellet for Ap-velgere som går til Venstre i Marthinsen sitt argument. Velgeren gir uttrykk for at regjeringen er viktigere enn Stortinget, og anser det som bortkastet å stemme på

et parti som ikke kan havne i regjering. Det gjelder naturligvis bare for velgere som ikke allerede vurderer noen av regjeringspartiene.

2.1.3 Indirekte støtte

Den siste kategorien som blir omtalt som taktisk er indirekte støtte. Indirekte støtte er tett knyttet opp mot PR-systemer, hvor en kan velge å stemme på ett parti, for å styrke et annet parti eller en koalisjon. Dette blir relevant når velgeren tar hensyn til koalisjonen som skal dannes, og det eksisterer sperregrense. Blais et al. (2001: 344) skriver at stemmer kan gis til allierte partier, selv om det allierte partiet ikke er det prefererte: "If some German voters strategically desert the CDU to support the FDP, it is because of the presence of the 5 % threshold for compensatory PR seats." Grunntanken er med andre ord at man får mer nytte og større påvirkning ved å stemme på et parti som kan støtte ens prefererte parti, eller koalisjonen som helhet. Holmberg & Oscarsson (2004) rapporterer at sperregrensen i Sverige er en viktig mekanisme for taktisk stemmegivning. Sperregrensen blir fremhevet i diskusjonen om bortkastede stemmer, men kan også bidra til at velgere ønsker å hjelpe partier over sperregrensen. Vi bør derfor forvente, med samme sperregrense, at denne funksjonen også har betydning i Norge.

I et enkelt flertallssystem gir det ingen mening å stemme på et parti for å styrke et annet. I et enkelt flertallssystem er det kun én vinner og dermed ingen incentiver for å støtte et annet parti. Det er først der det er mulighet for samarbeid at indirekte støtte blir relevant. Uten mulighet for samarbeid, er det ingen å indirekte stemme på.

Når det derimot er mulighet for flere vinnere, og det eksisterer en sperregrense, gir en indirekte stemme mening. En stemme til et parti for å få partiet over sperregrensa, kan være en indirekte stemme til velgerens prefererte parti, fordi partiet anses som en potensiell samarbeidspartner. Stemmen kan også gis til partiet med et ønske om å styrke koalisjonen som helhet. Dette maksimerer nytten, spesielt fordi antall mandater koalisjonen får i stor grad avhenger av om et koalisjonsparti kommer rett under, eller rett over sperregrensa. Sperregrensa er med andre ord utgangspunktet for to ulike typer taktisk stemmegivning: bortkastet stemme og indirekte støtte. Indirekte støtte skiller seg fra taktisk koalisjonsstemmegivning ved at målet med indirekte støtte er å styrke (i oppslutning / mandater) et annet parti eller en koalisjon. Målet med taktisk koalisjonsstemmegivning er først og fremst å påvirke koalisjonens politiske tyngdepunkt.

Det er viktig å merke seg at frykten for å kaste bort stemmen sin, og ønsket om å hjelpe et parti over sperregrensen, er to varianter av taktisk stemmegivning som fungerer i motsatt retning. Velgere som er redde for å kaste bort stemmen sin kan forlate partier som er i fare for å havne under sperregrensen; velgere som vil gi indirekte støtte, kan stemme på et parti som er i fare for å havne under sperregrensen for å styrke et annet parti. Teoriene om bortkastede stemmer og indirekte støtte hevder det vil være velgervandring til og fra partier som befinner seg nærme sperregrensen i Norge. Oscarsson & Holmberg (2011) og Holmberg (1984) har i sine studier av Sverige også fokusert på indirekte støtte. Spesielt Oscarsson & Holmberg (2011) sine resultater er interessante for studiet av Norge. Med samme sperregrense på 4 % på nasjonalt nivå, finner de at i 2002, 2006 og 2010 stemte 6, 5 og 9 prosent taktisk for å hjelpe et lite parti over sperregrensen (ibid: 54).

Som Cox (1997) har illustrert på en glimrende måte, er det valglovene som i stor grad former spillereglene for taktisk stemmegivning. Vi kan skille mellom mekanismer som følger av valglover på nasjonalt og lokalt nivå. Derfor kan vi også skille mellom taktisk stemmegivning på nasjonalt og lokalt nivå. Det er verdt å nevnte at all taktisk stemmegivning på nasjonalt nivå i Norge (bortkastet stemme, taktisk koalisjonsstemme og indirekte støtte) er et resultat av (1) sperregrensens- og (2) koalisjoners eksistens.

2.2 Lokalt - distriktsmandater

På lokalt nivå har velgeren andre ting å ta hensyn til. I hvert valgdistrikt blir lover om sperregrenser og fokus på regjeringssamarbeid irrelevant, mens fordelingen av distriktsmandater kan være grunnlag for taktisk stemmegivning³. Fordelingen av distriktsmandatene tar utelukkende hensyn til valgoppslutning på lokalt nivå – altså i hvert valgdistrikt.

Distriktsmandater regnes ut gjennom en modifisert Sainte Laguës metode i Norge (Aardal 2010). Sannsynligheten for at velgere har informasjon og kunnskap nok til å estimere tildelingen av de ulike mandatene i sitt valgdistrikt er trolig veldig liten. Det vil være urealistisk å forvente at velgere gjør en beregning ved hjelp av Sainte Laguës modifiserte metode, og deretter velger å stemme taktisk på bakgrunn av det. Men det kan hende at velgere har en mer overordnet oppfatning av det politiske landskapet i deres valgdistrikt gjennom for eksempel lokale meningsmålinger og journalistisk arbeid. Det kan skape grunnlag for en motivasjon til å stemme på et parti for å sikre et distriktsmandat. Rent logisk er det fullt mulig

---

³ Aardal (2010) gir en god forklaring av det tekniske ved mandatfordelingen i Norge.

å stemme taktisk på det syvende så vel som det syttende mandatet i Oslo. Men fordi konkurransen som regel er tettere mellom de siste mandatplassene, kan vi forvente at flere stemmer taktisk på disse. Mediafokuset har trolig også vektlagt konkurransen om de siste mandatene (fordi konkurransen i seg selv er større). Hvis det er tilfellet, kan det igjen bidra til at velgere stemmer taktisk.

Mens bortkastede stemmer, taktisk koalisjonsstemmegivning og indirekte støtte har et nasjonalt perspektiv, har distriktsmandater trolig et lokalt perspektiv. Bortkastede stemmer og indirekte støtte er et resultat av sperregrensen, og sperregrensen er en mekanisme på nasjonalt nivå. Taktisk koalisjonsstemmegivning tar utgangspunkt i koalisjoner på nasjonalt nivå. Fordelingen av distriktsmandater derimot, er uavhengige av nasjonale mekanismer eller valgoppslutning – det er kun lokal valgoppslutning som har betydning.

3.0 Taktikk ved Stortingsvalget 2013: metodiske evalueringer

Hittil har vi sett ulike teoretiske drøftinger av taktisk stemmegivning. Vi står igjen med tre problemer. Det første problemet er at studiene ikke beskriver de fleste eller alle relevante former for taktisk stemmegivning. Det andre problemet er at inndelingene og operasjonaliseringene ikke tar høyde for Norges valgsystem. Det tredje problemet er validitets- og reliabilitetsutfordringer ved operasjonaliseringen av taktisk stemmegivning. Jeg vil diskutere hvert av disse problemene i dette kapittelet.

Det første problemet er at studiene ofte undersøker begrensede former for taktisk stemmegivning, slik som den bortkastede stemmen, men ikke koalisjonsstemmegivning eller indirekte støtte. Det er få studier som forsøker å måle flere av begrepene samtidig. For å si det på en annen måte, så måler studiene ulike ting, men presenteres under samme fellesbetegnelse: taktisk stemmegivning. Et gjennomgående mål for studiene som er gjort er et prosentmessig anslag på hvor mange stemmegivere som er taktiske. Problemet belyses i tabellen under (tabell 1). Tabellen viser en oversikt over ulike studiers estimat av taktisk stemmegivning. Tabellen viser at det ikke bare finnes variasjon mellom ulike valg, men også ulike prosentmessige estimater for samme valg (som regel også på bakgrunn av samme datamateriale). Dette illustrerer de metodiske ulikhetene, og problematikken med litteraturen som allerede finnes. Eksempelvis varierer estimater av det britiske valget i 1987 med ca. 11 %. At ulike deler av taktisk stemmegivning måles er delvis årsaken til disse variasjonene.

Tabell 1 Ulike studiers estimat av taktiske stemmegivere i proporsjonale (PR) valgsystemer og enkle flertallssystemer (EF). Utvidet versjon av Alvarez & Nagler (2000: 59)

Studie	Valg	Valgsystem	Taktiske stemmegivere
Oscarsson & Holmberg (2011)	1968 Sverige	PR	6 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1970 Sverige	PR	5,0 %
Cain (1978)	1970 Storbritannia	EF	14,6 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1973 Sverige	PR	6,0 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1976 Sverige	PR	7,0 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1979 Sverige	PR	5,0 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1982 Sverige	PR	7,0 %
Johnston & Pattie (1991)	1983 Storbritannia	EF	5,1 %
Lanoué & Bowler (1992)	1983 Storbritannia	EF	5,8 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1985 Sverige	PR	9,0 %
Rosema (2006)	1986 Nederland	PR	15,0 %
Evans & Heath (1993)	1987 Storbritannia	EF	6,3 %
Heath et al. (1991)	1987 Storbritannia	EF	6,5 %
Lanoué & Bowler (1992)	1987 Storbritannia	EF	6,6 %
Alvarez & Nagler (2000)	1987 Storbritannia	EF	7,2 %
Johnston & Pattie (1991)	1987 Storbritannia	EF	7,7 %
Galbraith & Rae (1989)	1987 Storbritannia	EF	10 - 12 %
Niemi et al. (1992)	1987 Storbritannia	EF	17,0 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1988 Sverige	PR	8,0 %
Blais & Nadeau (1996)	1988 Canada	EF	6 %
Abramson et al. (1992)	1988 US S.T. Dem.	EF	13 %
Abramson et al. (1992)	1988 US S.T. Rep.	EF	12,7 - 13,9 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1991 Sverige	PR	11 %
Heath & Evans (1994)	1992 Storbritannia	EF	9 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1994 Sverige	PR	9 %
Rosema (2006)	1994 Nederland	PR	19 %
Blais et al. (2001)	1997 Canada	EF	3 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	1998 Sverige	PR	12 %
Rosema (2006)	1998 Nederland	PR	23 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	2002 Sverige	PR	11 %
Rosema (2006)	2002 Nederland	PR	26 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	2006 Sverige	PR	12 %
Oscarsson & Holmberg (2011)	2010 Sverige	PR	16 %

Det andre problemet vi står igjen med, er at vi mangler en fullstendig inndeling og operasjonalisering av taktisk stemmegivning som passer det proporsjonale valgsystemet i Norge. En fullstendig inndeling og operasjonalisering av taktisk stemmegivning evner å plukke opp de aller fleste typene taktisk stemmegivning som kan eksistere i valgsystemet. I lys av dette problemet viser tabellen nedenfor (tabell 2) ulike studiers mulighet til å fange opp taktisk stemmegivning i ulike valgsystemer. Som vi ser av tabellen er mye av litteraturen uegnet for et proporsjonalt valgsystem som finnes i Norge⁴.

⁴ Tabellen viser i hvilke systemer studiene *kan* måle taktisk stemmegivning, ikke nødvendigvis hvilke systemer de undersøkte.

Tabell 2 Oversikt over studiers mulighet til å fange opp taktisk stemmegivning i ulike valgsystemer.

Valgsystem	Modeller
Enkelt flertallssystem med 3 partier	Johnston & Pattie (1991) Cain (1978) Alvarez & Nagler (2000)
Enkelt flertallssystem med flere partier	Fisher (1973) Blais et al. (2001) Galbraith & Rae (1989) Blais & Nadeau (1996) Abramson et al. (1992)
Proporsjonalt valgsystem med mulighet for koalisjoner	Cox (1997)
Proporsjonalt valgsystem med sperregrense og mulighet for koalisjoner	Rosema (2006) Tsebelis (1986) Niemi et al. (1992) Holmberg (1984) Jenssen (2014a) Oscarsson & Holmberg (2010)

I første omgang er det kun seks av de nevnte studiene som har et forskningsdesign som gjør dem relevante for å studere taktisk stemmegivning i Norge. Men til tross for at de har mulighet for å avdekke taktisk stemmegivning i Norge, må vi lage vår egen operasjonalisering. Dette fordi Tsebelis (1986) sin modell er vanskelig å operasjonalisere; Niemi et al. (1992) sin operasjonalisering er en kombinasjon av for lite spesifikk, og den er problematisk på grunn av bruken av åpne spørsmål⁵. Holmberg (1984), Oscarsson & Holmberg (2011) og Rosema (2006) sine operasjonaliseringer måler potensiell taktisk stemmegivning, men evner ikke å skille mellom de ulike typene taktisk stemmegivning⁶. I tillegg har vi en unik mekanisme for tildeling av distriktsmandater i Norge, noe ingen andre operasjonaliseringer enn Jenssen (2014a) sin tar hensyn til. Jeg vil i stor grad følge Jenssen (2014a) sin operasjonalisering som en naturlig følge av datamaterialet, og fordi den fanger opp flere ulike typer taktisk stemmegivning.

⁵ Se argumentasjonen mellom Niemi et al. (1992), Evans & Heath (1993), og Heath & Evans (1994), på bakgrunn av studien presentert i Heath et al. (1991). Hovedsakelig er problemet at Niemi et al. (1992) benytter for åpne spørsmål og mister kontroll på taktikkbegrepet.

⁶ Oscarsson & Holmberg (2011) trekker kun ut velgere som har stemt på et parti for å hjelpe de over sperregrensen (indirekte støtte), som en egen type taktiske velgere. Ellers presenterer Oscarsson & Holmberg (2011) og Holmberg (1984) kun aggregerte mål (antallet som stemte på et parti de ikke evaluerer høyest) som kan vise antallet potensielle taktiske stemmegivere totalt.

Et tredje problem, som også er en årsak til variasjonene i de prosentmessige estimatene, er at selv når samme teoretiske begrep av taktisk stemmegivning skal måles, er det uenigheter om hva som er best fremgangsmåte (Alvarez & Nagler 2000). Når metodikken er så ulik, blir det rigide prosentestimatet mindre interessant. En gjennomgang av ulike studiers fremgangsmåter er godt beskrevet av blant annet Alvarez & Nagler (2000) og Jenssen (2014a). Målet mitt er ikke å gjøre en opprømsing av ulike fremgangsmåter, men å vektlegge noen av de viktigste metodiske evalueringene til denne analysen.

Tidligere forskning har i stor grad prøvd å måle individers parti- eller kandidatpreferanser, og bruker avviket mellom preferanse og faktisk avgitt stemme som et ledd i estimeringen av taktisk stemmegivning. Dette er problematisk ettersom det er en ikke-rekursiv sammenheng mellom velgeres preferanse og hva de stemte (Abramson et al. 1992; Alvarez & Nagler 2000: 64). Det betyr at velgeres preferanse påvirker hvem de velger å stemme på, men også at hvem velgere har stemt på påvirker deres preferanse. Målene påvirker med andre ord hverandre. Det er derfor ønskelig å unngå en subjektiv måling av partipreferanse. Et alternativ for å unngå å måle partipreferanse, er å bruke aggregerte data, men her dukker et annet åpenbart problem opp: å teste teorier på individnivå ved hjelp av aggregerte data for hele valgdistrikt eller nasjoner er å gjøre økologiske feilslutninger (Alvarez & Nagler 2000: 60-61). I tillegg er det vanskelig å få innsikt i de ulike typene taktisk stemmegivning med aggregerte data.

Det er også viktig at forskeren beholder full kontroll på taktikkbegrepet – at forskeren alene definerer begrepet. Hvis det benyttes for åpne spørsmål, mister forskeren oversikt over hva han eller hun faktisk måler, ettersom respondentene har mulighet til å definere begrepet selv. Niemi et al. (1992) benytter for eksempel spørsmålet ”kan du si litt om hvorfor du valgte å stemme det partiet [partiet som ble stemt på]”. Her koder de blant annet de som svarte at de ”stemte taktisk” i svar på spørsmålet, som taktisk. Velgeren får dermed definere taktikkbegrepet. Men naturligvis vil det samme problemet oppstå om man bruker for lukkede spørsmål som direkte spør om ”taktikk” eller ”strategi”. InFact gjorde en undersøkelse for VG hvor de spurte velgere om de stemte taktisk eller ideelt (Johnsen 2013). Resultatene viste at to av ti velgere stemte taktisk, og 75 prosent stemte på sitt parti basert på et ideelt valg. Her kommer det frem at Miljøpartiet De Grønne har flest taktiske velgere, noe som ut ifra et teoretisk ståsted virker kontrainuitivt. Rasmus Hansson belyser det metodiske problemet: ”[d]ersom noen stemmer på oss som del av et finurlig parlamentarisk spill, så har de tenkt på en annen måte enn oss. Vi er det minst valgtaktiske partiet, så det er litt uklart hva folk legger i taktikk” (ibid). Et lukket spørsmål av denne typen gjør at respondentene kan få definere hva

taktisk stemmegivning er. Som forsker har man dermed ikke kontroll på hva respondentene har i tankene når de svarer – et validitetsproblem. Men lukkede spørsmål som benytter ordet taktikk byr også på et annet metodisk problem. Hvis det stilles eksplisitte spørsmål rundt taktisk stemmegivning, kan svarene påvirkes av individers normative holdninger tilknyttet disse begrepene (om det er ønskelig, eller legitimt å avgi en taktisk stemme). Det er med andre ord viktig at det benyttes en mellomting mellom åpne og lukkede spørsmål; spørsmålene skal besvare forskerens forståelse av taktikkbegrepet – ikke respondentenes forståelse av taktikkbegrepet.

Dette er alle metodiske avveininger som potensielt svekker analysens validitet. I spørsmålet om reliabilitet, viser Alvarez & Nagler (2000) hvordan taktisk stemmegivning ser ut til å være en funksjon av tid; jo lengre *etter* valgdagen, jo flere hevder å ha stemt taktisk – spesielt når det er benyttet åpne spørsmål i undersøkelsen. Det er derfor viktig at spørsmålene er stilt kort tid etter valgdagen.

Det meste av litteraturen forsøker å dele inn velgerne som enten taktiske eller oppriktige. Abramson et al. (1992) har en annerledes, mer detaljert inndeling av velgere og fokuserer på evalueringene som ligger bak den avgitte stemmen. Abramson et al. forsøker å dele inn velgere med øye for hva slags argumenter som har ført frem til en stemme (prosess), noe Jenssen (2014: 3) argumenterer for at er unødvendig tungvint, og skaper et problem: alle som vurderer muligheten for suksess, og ikke bare stemmer etter preferanse, havner i kategorien ”taktiske stemmegivere”. Det virker mer fruktbart å fokusere på hva som var hovedargumentet, med andre ord hva som tippet stemmen i favør taktisk eller oppriktig.

Men Abramson et al. sin behandling av taktikkbegrepet åpner for noe som er lite omtalt i litteraturen for taktisk stemmegivning: irrasjonelle velgere. Få andre har forsøkt å inkludere ”irrasjonelle velgere” som en mulig kategori – de fleste modellene forutsetter rasjonalitet og identifiserer kun taktiske eller oppriktige velgere. Denne forutsetningen forblir stående i denne analysen, men diskutert senere i oppgaven. En ytterligere forutsetning i denne oppgaven er at velgere opererer som kortsiktig instrumentelle, noe som tilsier at de vil fokusere på utfallet av det gjeldende valget. Det kan hende at noen velgere er strategiske i stedet for taktiske i den forstand at de avgir sin stemme med øye for senere valg (Cox 1997: 77).

4.0 Datamateriale og variabler

Et nytt og unikt datamateriale gir muligheten til å belyse taktisk stemmegivning i Norge. Datamaterialet er hentet fra en relativt kort undersøkelse som ble gjennomført på internett av TNS Gallup i dagene etter Stortingsvalget 2013. Designet på spørreundersøkelsen er utformet av Anders Todal Jenssen, og undersøkelsen er finansiert av Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU. Respondentene ble tilfeldig trukket av TNS Gallup sitt webpanel på 55 000 personer. I min analyse vil jeg bruke TNS Gallup sin konstruerte vekt, som retter opp skjevheter mellom populasjonen og utvalget med utgangspunkt i tre variabler: alder, geografi og utdanning. For ytterligere teknisk informasjon, se Jenssen (2014a) og Fladmoe (2013). Denne undersøkelsen gjør det mulig å analysere mine fire typer taktisk stemmegivning. Undersøkelsen identifiserer ikke partipreferanse, men tar heller utgangspunkt i å kartlegge hvem respondenten stemte på, om respondenten vurderte andre partier, og hvilke partier som eventuelt ble vurdert. Designet skaper en trestegs fremgangsmåte for å identifisere taktiske velgere.

1. De som faller under gruppen potensielle taktiske stemmegivere, er de som har vurdert flere partier. Uten å ha vurdert flere partier, har velgeren ikke hatt muligheten til å være kalkulerende eller avveiende, og dermed ikke taktisk.
2. Hvis respondenten har vurdert flere partier, blir vedkommende stilt spørsmål hvor svaralternativene korresponderer til de teoretiske begrepene ”taktisk” eller ”oppriktig” velger.
3. De som svarer kategorien som tilsier at de er taktiske, regnes som taktiske stemmegivere.

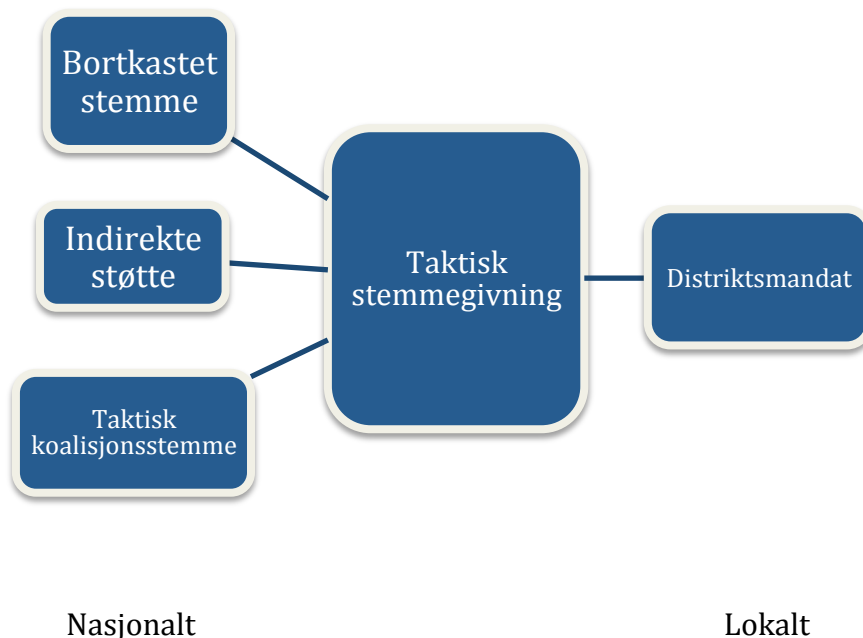
Datamaterialet bygger på subjektive evalueringer, og spørsmålene er lukkede spørsmål som fremstiller konkrete taktiske scenario respondentene må ta stilling til. Spørsmålene, eller teksten respondenten blir introdusert med, nevner aldri ordene taktikk eller strategi. Samtidig er spørsmålene konkretisert med ulike argumenter hvor respondenten må ”velge side”. Eksempel på spørsmål for en velger som stemte på Senterpartiet og vurderte å stemme på Arbeiderpartiet:

I mange fylker var det stor konkurranse om de siste stortingsplassene. Når du stemte på Senterpartiet og ikke Arbeiderpartiet, var det først og fremst for å sikre at Senterpartiet fikk en av plassene, eller var du rett og slett mest enig med Senterpartiet?

Her må respondentene velge et av argumentene ("ville hjelpe Senterpartiet til å vinne et distriktsmandat" eller "var mest enig med Senterpartiet"). I tillegg hadde respondenten mulighet til å svare "stemte på Senterpartiet av helt andre grunner" i samtlige spørsmål som ønsket å identifisere taktiske stemmegivere. De to første kategoriene er påstander som kategoriserer velgeren som taktisk eller oppriktig.

4.1 Operasjonalisering

Vi står igjen med fire typer taktisk stemmegivning som blir fokuset i denne oppgaven.

Figur 3 Inndeling av taktisk stemmegivning i Norge

På nasjonalt nivå finner vi incentiver for taktiske stemmer av typen bortkastet stemme, taktisk koalisjonsstemmegivning og indirekte støtte. Fordi det er ulike regler i spill på nasjonalt og lokalt nivå, er det også fornuftig å skille mellom dem i min inndeling. På lokalt nivå finner vi muligheten for å stemme taktisk på distriktsmandater.

Bortkastet stemme blir målt gjennom følgende spørsmål:

Stemte du på <partiet som respondenten stemte på> og ikke på <partiet som respondenten vurderte å stemme på> først og fremst for å unngå å kaste bort stemmen

på et parti med små sjanser til å bli representert, eller var du rett og slett mer enig med <partiet som respondenten stemte på>?

Spørsmålet måler en bortkastet stemme i Norges proporsjonale valgsystem, som i praksis betyr de som vurderer små partier som er i fare for å ikke få inn mandater på Stortinget.

To typer taktisk koalisjonsstemmegivning blir målt gjennom to ulike spørsmål. Resultatene fra disse spørsmålene har en forutsetning om at den eneste reelle koalisjonen eller regjeringsalternativet var en firepartiregjerung bestående av Venstre, KrF, Høyre og FrP. Det første spørsmålet måler koalisjonsstemmegivning for de som har stemt Venstre, KrF eller FrP, og samtidig vurdert Høyre.

Hadde spørsmålet om hvem Høyre skulle samarbeide med etter valget avgjørende betydning for at du stemte på <partiet som respondenten stemte på> og ikke Høyre, eller var du rett og slett mer enig med <partiet som respondenten stemte på> enn Høyre?

Med andre ord måler spørsmålet taktisk koalisjonsstemmegivning for de som kun vurderte partier innad i koalisjonen og muligens ønsker å skifte det politiske tyngdepunktet i koalisjonen mot sitt prefererte parti. Det andre spørsmålet blir stilt til de som stemte Venstre, KrF eller FrP, og vurderte Ap, Sp eller SV.

Hadde spørsmålet om hvem Høyre skulle samarbeide med etter valget avgjørende betydning for at du stemte på <partiet som respondenten stemte på> og ikke på <partiet som respondenten vurderte å stemme på>, eller var du rett og slett mer enig med <partiet som respondenten stemte på> enn med <partiet som respondenten vurderte å stemme på>?

Dette måler altså potensielt taktiske koalisjonsstemmegivning for velgere som også vurderte partier utenfor koalisjonen, men muligens hadde et ønske om å skifte tyngdepunktet i regjeringssamarbeidet mot ”sentrum”.

Spørsmålet om indirekte støtte er stilt til de som stemte de minste partiene⁷:

Det var en del snakk om den såkalte ”sperregrensen” før valget. Stemte du på <partiet som respondenten stemte på> i stedet for <partiet som respondenten vurderte å stemme på> først og fremst for å hjelpe dem over sperregrensen, eller var du rett og slett mest enig med <partiet som respondenten stemte på>?

Spørsmålet har ingen andre forutsetninger, og måler alle taktiske stemmegivere som oppgir at de ønsket å hjelpe et parti over sperregrensen. Disse fire spørsmålene brukes altså for å

---

⁷ KrF, Kystpartiet, MPG, Rødt, Sp, SV, Venstre og ”annet parti / liste”.

operasjonalisere taktisk stemmegivning på nasjonalt nivå. For å måle taktisk stemmegivning på lokalt nivå, ble følgende spørsmål stilt til alle respondenter som vurderte flere partier:

I mange fylker var det stor konkurranse om de siste stortingsplassene. Når du stemte på <partiet som respondenten stemte på> og ikke på <partiet som respondenten vurderte å stemme på>, var det først og fremst for å sikre at <partiet som respondenten stemte på> fikk en av plassene, eller var du rett og slett mest enig med <partiet som respondenten stemte på>?

Her får respondenten eksplisitt nevnt distriktsmandat i første svaralternativ ("ville hjelpe <partiet som respondenten stemte på> til å vinne et distriktsmandat"), så det ikke er noen tvil om hva som menes med "de siste stortingsplassene".

Hvilke argumenter som befinner seg i kategorien "andre grunner" på disse spørsmålene er ikke uten videre tydelig. I følge min definisjon er en taktisk stemme en stemme bestemt av andre forhold enn preferanse, for å oppnå ønsket politikk. Det kan hende at velgere vet at de stemte for å hjelpe et parti over sperregrensen, og derfor svarer at de stemte av "andre grunner" i spørsmålet om de stemte for å få inn distriktsmandat eller på grunn av enighet. Altså kan det finnes taktiske velgere under "andre grunner" i hvert enkelt av spørsmålene, som kommer frem som taktiske i andre spørsmål. Det kan også hende at det finnes velgere som stemmer på bakgrunn av ytelse i denne kategorien. Ytelsesstemming går på partienes eller regjeringens evne til å gjennomføre politikk. Dette er spesielt viktig for velgere som er saksorienterte (Fournier et al. 2003). Sånn sett faller de under min relativt vide definisjon av taktisk stemmegivning uten at de blir identifisert som taktiske stemmegivere, noe som blir diskutert i kapittel 6.

Respondentene kan bli stilt maksimalt 3 av disse spørsmålene. Teoretisk sett er det for eksempel mulig for en velger å stemme taktisk på både distriktsmandat og på et parti for å få det over sperregrensen.

5.0 Taktisk stemmegivning ved Stortingsvalget 2013

Denne oppgaven søker å undersøke (1); omfanget av taktisk stemmegivning (2); konsekvensen av taktisk stemmegivning for de politiske partiene og (3); hva som fikk velgere til å stemme taktisk ved Stortingsvalget 2013. I analysen av datamaterialet som følger vil jeg først presentere omfanget av de ulike typene taktisk stemmegivning. Jeg vil så predikere det totale antallet taktiske stemmegivere i Norge ved Stortingsvalget 2013. Deretter vil jeg se på tapere og vinnere ved taktisk stemmegivning og for hvilke partier taktisk stemmegivning hadde mest å si. For å undersøke individuelle variasjoner i taktisk stemmegivning vil jeg presentere en regresjonsmodell med andre variabler fra undersøkelsen.

5.1 Omfanget av taktisk stemmegivning

Tabellen under viser partivis fordelingen av respondenter i spørsmålet om taktisk stemmegivning for å sikre distriktsmandat. Radvis vises andelen velgere fra hvert parti som er taktiske (stemte for å vinne et distriktsmandat), oppriktige (stemte på grunn av enighet), har stemt av andre grunner, og de velgere som ikke har vurdert flere partier. Med andre ord blir prosentene i radene relative til alle som stemte partiet. Nederste rad viser velgere i forhold til alle som stemte. I kolonnene kan vi sammenlikne hvor stor andel av velgere i de ulike partiene som har stemt taktisk, oppriktig, etc. På nederste rad vises en oversikt over alle velgere.

Tabell 3 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Distriktsmandater.

Distriktsmandater

	Stemte for å vinne et distriktsmandat	Stemte på grunn av enighet	Stemte av andre grunner	Ikke vurdert flere partier	Totalt	N
Arbeiderpartiet	7,0	24,4	5,3	63,4	100,0	587
Fremskrittspartiet	10,1	39,2	8,6	42,1	100,0	337
Høyre	4,2	30,0	6,5	59,2	100,0	520
Kristelig folkeparti	14,8	35,2	7,0	43,0	100,0	128
Miljøpartiet de grønne	23,6	38,9	15,3	22,2	100,0	72
Rødt	17,9	28,2	10,3	43,6	100,0	39
Senterpartiet	13,1	36,2	5,4	45,4	100,0	130
Sosialistisk Venstreparti	24,4	43,0	5,2	27,4	100,0	135
Venstre	13,5	53,2	11,1	22,2	100,0	126
Andre	2,2	23,9	28,3	45,7	100,0	46
Stemte blankt	0,0	3,8	42,3	53,8	100,0	26
Alle (N)	9,7 (208)	32,6 (699)	7,9 (170)	49,8 (1069)	100 (2146)	

For å starte med velgere generelt, ser vi at 9,7 % av de som stemte ved Stortingsvalget 2013 stemte taktisk for å vinne et distriktsmandat. Men vi ser at på generell basis, har de fleste potensielt taktiske velgere valgt å stemme på grunn av enighet (32,6 %) og ikke av taktiske årsaker, i tillegg til at rundt halvparten av velgerne ikke er potensielt taktiske velgere⁸. Én av ti velgere stemte taktisk på distriktsmandater, noe som er et høyt tall. Det kan være et resultat av at alle velgere kan oppleve dette taktiske scenarioet. Andre typer taktisk stemmegivning er begrenset til visse partier, men taktisk stemmegivning på distriktsmandater er relevant for alle velgere som har stemt på partier – enten de er store eller små.

Med samme tabelldesign kan vi undersøke taktisk stemmegivning på nasjonalt nivå.

Tabell 4 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Indirekte støtte.

Indirekte støtte

	Ville hjelpe partiet over sperregrensen	Var mest enig med partiet	Stemte på partiet av helt andre grunner	Vurderte ikke flere partier	Irrelevant	Totalt	N
KrF	8,6	40,6	7,8	43,0		100	128
MPG	27,4	39,7	11,0	21,9		100	73
Rødt	7,5	37,5	12,5	42,5		100	40
Sp	6,9	38,5	9,2	45,4		100	130
SV	32,1	38,1	2,2	27,6		100	134
Venstre	16,0	51,2	10,4	22,4		100	125
Småpartier	4,3	19,6	30,4	45,7		100	46
Resterende				56,8	43,2	100	1473
Alle (N)	5,0 (108)	12,6 (270)	3,0 (65)	49,7 (1069)	29,6 (637)	100 (2149)	

Tabellen over viser spørsmålet som kun er stilt til de som stemte på partier som kan oppleves å være i fare for å havne under sperregrensen. De andre partiene er også inkludert i tabellen for å ha samme utvalg å sammenlikne med⁹. Her ser vi også at det er et nevneverdig antall taktiske stemmegivere. 5 % av de som stemte ved Stortingsvalget 2013, stemte på et parti for å hjelpe det over sperregrensen. Her ser vi at først og fremst SV og MDG har en stor andel velgere som stemte på dem for å få partiene over sperregrensen. De andre partiene ligger et godt stykke bak, med ”andre partier / lister” på bunnen. På samme måte som med

⁸ Fordi de ikke har vurdert flere partier.

⁹ Kategorien inneholder også de som stemte blankt.

distriktsmandatene burde vi ut ifra et rasjonalistisk ståsted forvente å se flere som velger å stemme taktisk på partier som forventes å ligge nære sperregrensen (som betyr at de er i fare for å havne under - hver stemme betyr mer). Resultatene ser ut til å være relativt i tråd med denne tankegangen – SV hadde flest taktiske stemmegivere, etterfulgt av MDG og deretter Venstre¹⁰. Det er også interessant at så mange som 24,4 % av de som ble stilt spørsmålet, faktisk stemte taktisk¹¹.

I tabell 5 vises velgere som stemte taktisk på et annet parti i frykt for å kaste bort stemmen sin.

Tabell 5 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Bortkastet stemme.

	Bortkastede stemmer					Totalt	N
	Ville ikke risikere å kaste bort stemmen	Var mest enig med partiet	Stemte partiet av helt andre grunner	Ikke vurdert flere partier	Irrelevant		
Ap	8,7	14,5	2,4	63,4	11,1	100	587
FrP	1,5	5	1,2	42	50,3	100	338
Høyre	3,1	9,8	1,9	59,1	26,1	100	521
KrF	3,9	4,7	0,8	43	47,7	100	128
Sp	2,3	1,5	0,8	45,4	50	100	130
SV	6,7	17,8	4,4	27,4	43,7	100	135
Venstre	4	13,5	1,6	22,2	58,7	100	126
Resterende				36,8	63,2	100	185
Alle (N)	4,4 (94)	9,4 (202)	1,8 (38)	49,7 (1069)	34,7 (747)	100 (2150)	

4,4 % av norske velgere stemte på et stort parti fordi de ikke ville risikere å kaste bort stemmen sin. Det ser ikke ut til å være spesielt store variasjoner mellom partiene, og de relativt små tallene gjør at vi ikke skal trekke for store slutninger. Det som kan nevnes i tillegg er at 28 % av de som vurderte små partier, men stemte et større (de som ble stilt spørsmålet), stemte på det store partiet i fare for å kaste bort stemmen sin.

I tabell 6 vises taktisk koalisjonsstemmegivning for velgere som vurderte å stemme på Høyre men stemte på FrP, KrF eller Venstre.

¹⁰ Venstre hadde færre taktiske velgere enn MDG, til tross for at Venstre endte opp marginalt nærmere sperregrensa. Ulikt informasjonsgrunnlag i forkant av valget gjør at det kan være variasjoner.

¹¹ Antall taktiske stemmegivere i forhold til potensielt taktiske stemmegivere: $108/(108+270+65) = 24,4\%$.

Tabell 6 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Taktisk koalisjonsstemmegivning for de som vurderte å stemme på Høyre.

Taktisk koalisjonsstemmegivning 1

	Ville påvirke Høyres valg av samarbeidspartnere	Mest enig med partiet	Stemte på partiet av helt andre grunner	Ikke vurdert flere partier	Irrelevant	Totalt	N
FrP	18	25,1	2,1	42	12,7	100	338
KrF	14,8	10,2	0	43	32	100	128
Venstre	14,3	11,1	0,8	22,2	51,6	100	126
Resterende				54,2	45,8	100	155
Alle (N)	4,6 (98)	5,2 (112)	0,4 (8)	49,7 (1069)	40,1 (863)	100 (2150)	

Det ser også ut til å ha vært taktisk koalisjonsstemmegivning ved Stortingsvalget 2013. Ca. 4,6 % av alle som stemte ved Stortingsvalget 2013, stemte for å påvirke Høyres valg av samarbeidspartner samtidig som de vurderte Høyre. Vi ser at noen flere velgere har gått til FrP for å påvirke Høyres samarbeidspartnere, enn til KrF og Venstre.

I tabellen under vises taktisk koalisjonsstemmegivning for velgere som vurderte rød-grønne partier, men stemte på FrP, KrF eller Venstre.

Tabell 7 Taktiske stemmegivere for hvert parti, i prosent. Taktisk koalisjonsstemmegivning for de som vurderte rød-grønne partier.

Taktisk koalisjonsstemmegivning 2

	Ville påvirke Høyres valg av samarbeidspartner	Mest enig med partiet	Stemte på partiet av helt andre grunner	Ikke vurdert flere partier	Irrelevant	Totalt	N
FrP	2,1	2,1	0,6	42,0	53,3	100,0	338
KrF	3,1	6,3	2,3	43,0	45,3	100,0	128
Venstre	15,9	9,5	1,6	22,2	50,8	100,0	126
Resterende				54,2	45,8	100,0	1558
Alle (N)	1,4 (31)	1,3 (27)	0,3 (7)	49,7 (1069)	47,3 (1016)	100 (2150)	

Antall respondenter som både vurderte en av de rød-grønne partiene og stemte en av Høyres samarbeidspartnere er få (66), og jeg nøyer meg med å kommentere at ca. 1,4 % av de som stemte totalt sett, stemte taktisk for å påvirke Høyres valg av samarbeidspartner. I tillegg kan det virke som at flere av disse velgerne stemte taktisk på Venstre enn på FrP og KrF. I tabell 8

presenteres velgerne ved Stortingsvalget 2013 kategorisk på bakgrunn av det datamaterialet som allerede er presentert.

Tabell 8 Taktiske stemmegivere, oppriktige stemmegivere og andre stemmegivere i prosent av elektoratet.

Velgere ved Stortingsvalget 2013

Type velgere	Prosent (frekvens)
Andre	54,6 (1174)
Oppriktige	28,1 (604)
Taktiske	17,3 (372)
Total	100 (2150)

I og med at respondenter kan ha fått opp til 3 av spørsmålene som måler ulike typer taktisk stemmegivning, er det ikke nok å legge sammen de taktiske velgerne fra de ulike spørsmålene. I tabell 8 er alle taktiske velgere samlet og presentert i kategorien ”taktiske”. Under denne kategorien finner vi de ulike typene taktisk stemmegivning. De som havner i kategorien ”taktiske” er velgere som oppgir at de har stemt taktisk gjennom én eller flere av spørsmålene. De som havner i kategorien ”oppriktige” er velgere som oppgir at de har stemt på grunn av enighet¹². Til slutt har vi en restkategori med velgere som først og fremst ikke har vurdert flere partier. Men kategorien inneholder også et lite antall velgere som vurderte flere partier, men ikke stemte taktisk, og ikke stemte på grunn av enighet. Dette er velgere som sier at de stemte på sitt parti ”av helt andre grunner” i operasjonaliserings spørsmålene. Med tanke på at velgere kan være taktiske på flere måter ender vi opp med ca. 17 % unike taktiske stemmegivere ved Stortingsvalget 2013.

Studier som benytter aggregerte data, snur denne oppgavens metodikk ”på hodet”. Studiene (se for eksempel Holmberg 1984 og Rosema 2006) tar utgangspunkt i antallet som stemte et parti de ikke rangerte høyest. Med forutsetningen om at de som har stemt det partiet som de evaluerte høyest ikke kan være taktiske stemmegivere, befinner de taktiske stemmegiverne seg i den andre gruppen – de som stemte et annet parti enn det de evaluerte høyest. Designet på denne undersøkelsen gir oss mulighet til å skille mellom de som faktisk har stemt på grunn av preferanse (oppriktige velgere), og de som stemte taktisk. I tillegg har vi en restkategori som vi skal være forsiktige med å si for mye om – det er først og fremst velgere som stemmer på partier de alltid har stemt på. Disse velgerne vurderer ikke flere partier, og det er derfor vanskelig å kunne behandle velgerne som kalkulerende og

¹² Her er velgere som har sagt at de har stemt på grunn av enighet i ett spørsmål, og av taktiske årsaker i andre spørsmål utelukket. De faller altså inn under kategorien taktiske velgere.

overveiende. I denne gruppen finner vi blant annet velgere som stemmer det de alltid har stemt. Eksempelvis viser Oscarsson & Holmberg (2011) at rundt 14 % av svenske velgere oppgir at ”jag brukar alltid rösta på partiet” som en av de absolutt viktigste grunnene for sin stemme. Disse velgerne vurderer trolig ikke flere partier. Hvis det ikke er gjort en overveielse, vil det også være feilaktig å si at de kun har stemt på bakgrunn av enighet.

5.2 Vinnere og tapere av taktisk stemmegivning

Et interessant spørsmål i kartleggingen av taktisk stemmegivning er hvilke partier som taper og vinner velgere. Stortingsvalget har flere ganger blitt avgjort av marginale forskjeller, og taktisk stemmegivning kan derfor utgjøre en stor forskjell når det er tett konkurranse mellom partiene. Stortingsvalget i 1961 er et slikt eksempel. Da fikk Arbeiderpartiet og opposisjonen (Høyre, Sp, KrF og Venstre) 74 av 150 mandater hver. Sosialistisk Folkeparti havnet dermed i en vippeposisjon med de to siste mandatene. Valget i 2009 er også interessant. Valget ble avgjort med 3 mandater. De rødgrønne (Ap, Sp og SV) fikk 86 mandater, mens borgerlig side (Høyre, FrP, KrF og Venstre) fikk 83 mandater. Hadde de sistnevnte partiene for eksempel fått 2 mandater til på bekostning av de rødgrønne, ville vi trolig fått en regjering med Høyre, KrF og Venstre. Dette er eksempler på valg hvor taktisk stemmegivning kunne bikket valgresultatet i den ene eller andre retningen. Oppslutningen til hvert enkelt parti i disse tilfellene har hatt mye å si for hvem som ble satt til å styre landet de neste 4 årene.

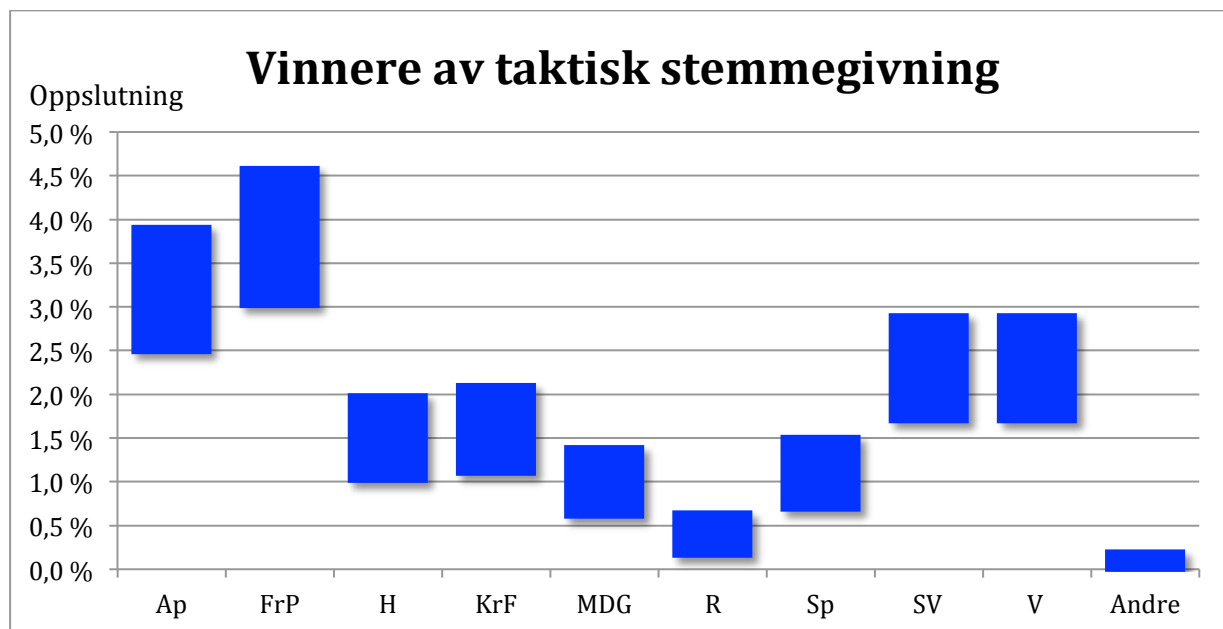
Taktisk stemmegivning kan derfor spille en viktig rolle, både for enkeltpartier og for regjeringsdannelser. Ved å legge sammen alle velgere som har stemt på et parti av taktiske årsaker, får vi oversikt over vinnere og tapere i 2013¹³. Gevinsten kommer fra velgere som stemmer på et parti av taktiske årsaker. Tapet kommer fra velgere som forlater et parti av taktiske årsaker. Det betyr at der hvor det er gevinst for ett parti, er det et tap for et annet parti. Jeg vil først presentere partienes gevinst av taktisk stemmegivning isolert sett, og deretter deres tap før jeg presenterer hvordan partiene kom ut samlet med gevinst og tap.

---

¹³ Når prosentens referanse er alle som stemte, blir prosentene det samme som å se på hvor stor oppslutning partiene har tapt og vunnet.

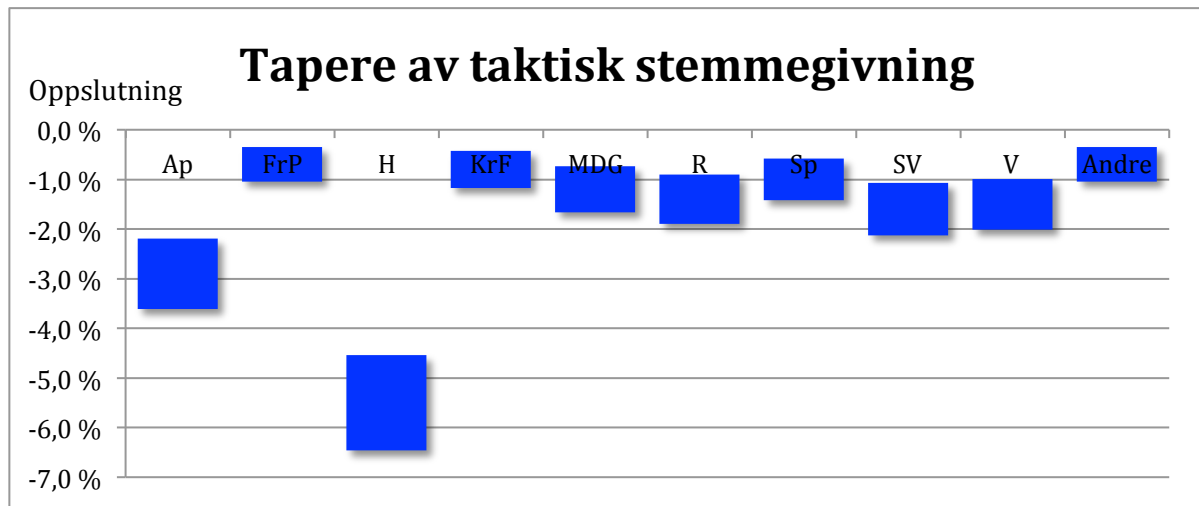
5.2.1 Vinnere og tapere isolert sett

Partienes gevinst på grunn av taktisk stemmegivning blir presentert i figuren nedenfor. Her presenteres hvert parti sin gevinst i form av antall velgere som stemte taktisk på partiene i forhold til alle velgere. Prosentene kan derfor tolkes som vunnet oppslutning.

Figur 4 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har vunnet på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 % sannsynlighet.

Blokkene til hver graf utgjør konfidensintervallet for prediksjonen (for de spesifikke estimatene, se tabell 9, s. 29). Med konfidensintervallet kan vi enklere også se signifikante forskjeller på partiene. Som vi ser har Ap, FrP, SV og Venstre fått flest velgere på grunn av taktisk stemmegivning. KrF har også vunnet en del på taktisk stemmegivning, etterfulgt av Høyre, MDG og Sp som relativt til de andre partiene har vunnet middels mange velgere. Til sist har vi Rødt og andre partier, noe som er logisk fra et taktisk ståsted: det finnes ingen incentiver for å stemme taktisk på partier med tilnærmet lik null sjanse for å bli representert. FrP har vunnet rundt 4 % oppslutning på grunn av taktisk stemmegivning. Ap ser ut til å ha vunnet marginalt mindre, mens SV og Venstre har vunnet omtrent 2 ½ % oppslutning hver, på grunn av taktisk stemmegivning. Antallet taktiske stemmegivere sier noe om omfanget av taktisk stemmegivning, men her vises også viktigheten av taktisk stemmegivning for hvert enkelt parti. Men naturligvis har hvert parti i tillegg tapt velgere av taktiske årsaker, noe jeg presenterer med samme oppsett i figur 5.

Figur 5 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har tapt på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 %.

På samme måte som for gevinst, kan vi se på tap som følge av taktisk stemmegivning. Her ser vi mindre spredning, men likevel klare forskjeller. Høyre, etterfulgt av Arbeiderpartiet, skiller seg ut som de signifikant store taperne. Det er også interessant å se at FrP og de mindre partiene har mistet langt færre velgere enn Ap og Høyre. Mens Høyre har mistet rundt 5 ½ % og Ap rundt 3 %, har de andre partiene for det meste tapt rundt ½ - 1 ½ % oppslutning. Ettersom tallene viser endring i oppslutning, er det ikke overraskende hvis større partier også taper og vinner mer enn de små partiene. At Rødt har tapt så mye som de gjør, er interessant i lys av oppslutningen de endte med å få ved Stortingsvalget 2013 (1,1 %). Hvis vi ser tap og seier relativt til oppslutningen partiene endte med, vil for eksempel Rødt relativt sett ha tapt mye mer enn Ap på grunn av taktisk stemmegivning. Rødt taper ca. halve sin velgermasse på taktisk stemmegivning, mens Ap mistet rundt en tiendedel av sine.

Men grafene viser en relativt overordnet oversikt over gevinst og tap i oppslutning. Det er også interessant å se på velgervandringen – hvilke partier velgerne forlot til fordel for av taktiske årsaker. For å studere velgervandringen kan vi se hvilke partier velgerne har vurdert, men forlatt til fordel for andre partier av taktiske grunner.

Tabell 9 Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning i prosent av alle velgere. Kolonner indikerer tap, og rader indikerer gevinst. Velgervandringer som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet¹⁴.

Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på										
		Ap	FrP	H	KrF	MDG	R	Sp	SV	V	Andre	Tot
Vurdert parti	Ap	-	0,3	0,1	0,2	0,2	0,1	0,5	1,0	0,5		2,9
	FrP	0,1	-	0,5								0,7
	H	0,3	3,2	-	1,0					0,9		5,5
	KrF	0,2		0,2	-	0,2		0,1				0,8
	MDG	0,3			0,1	-		0,1	0,3	0,3		1,2
	R	0,6				0,1	-		0,7			1,4
	Sp	0,5						-		0,3		1,0
	SV	0,8				0,3	0,1	0,1	-	0,2		1,6
	V	0,3		0,5		0,2		0,1	0,2	-		1,5
	Andre	0,1	0,2	0,1	0,2							0,7
	Total	3,2	3,8	1,5	1,6	1,0	0,4	1,1	2,3	2,3	0,1	17,3

Tabellen viser alle typer taktisk stemmegivning (operasjonalisert gjennom 5 spørsmål), slått sammen. Radvis ser vi alle partier velgerne har vurdert, men forlatt til fordel for et annet parti (kolonnevis) av taktiske årsaker. Hver celle indikerer hvor stor andel av velgermassen dette utgjør i prosent. I kolonnen helt til høyre ser vi tap for hvert parti – hvor stor oppslutning de har tapt som et resultat av taktisk stemmegivning (illustrert i figur 5). På samme måte finner vi andelen velgere de ulike partiene har vunnet i siste rad (illustrert i figur 4).

Det er også verdt å nevne at slik jeg behandler partiene i dette kapittelet, ses partiene på som vinnere og tapere isolert sett. At noen har forlatt Ap til fordel for KrF for å påvirke regjeringens tyngdepunkt, kan anses som et større tap for Ap enn om velgeren forlater Ap for å hjelpe SV over sperregrensa. Ap mister i det første tilfellet en velger til en rival. Hvis Ap mister velgeren til SV, går velgeren til en samarbeidspartner. Det kan teoretisk sett til og med være en seier for Ap hvis de har muligheten til å få flertall, ved hjelp av en taktisk stemme til SV for å hjelpe de over sperregrensa. Sånn sett finnes det grader av tap og gevinst knyttet til taktisk stemmegivning, men her blir partiene fremstilt hver for seg.

Med tanke på at matrisen viser både taktisk stemmegivning på distriktsmandater, taktisk stemmegivning for å unngå bortkastede stemmer, og for å gi indirekte støtte og taktisk koalisjonsstemmegivning, bør vi forvente å se et mønster. Men med tanke på at alt er samlet,

¹⁴ Celler som utgjør én velger (0,05 %) er rundet ned, og fremkommer derfor ikke i tabellen, men er medregnet i totalverdiene i kolonner og rader.

kan trendene vi forventer av hver enkelt type taktisk stemmegivning være mindre tydelige¹⁵. Jeg vil kommentere noen av de største vandringene i matrisen: Hvilke partier velgere har forlatt til fordel for av taktiske årsaker. Samtidig vil jeg kommentere de viktigste typene taktisk stemmegivning som er årsaken til velgervandringen¹⁶. Presentasjonen som følger tar utgangspunkt i velgervandring til- og fra enkeltpartier (gevinst og tap).

Hvis vi starter med Arbeiderpartiet, ser vi at partiet har tapt omtrent like mange velgere som de har vunnet (vunnet og tapt ca. 3 %). Radvis ser vi at de har tapt flest velgere til Sp, SV og Venstre. Det største tapet var gjennom indirekte støtte, hvor velgere først og fremst forlot Ap til fordel for SV, for å hjelpe SV over sperregrensen. Men Ap mistet også en del velgere gjennom taktiske stemmer på distriktsmandater, og også noen til taktisk koalisjonsstemmegivning. Kolonnevis ser vi Arbeiderpartiets gevinst. Ap vant en god del av disse velgerne gjennom taktisk stemming på distriktsmandater. Det ser ut til at de vant enda flere velgere som resultat av velgernes frykt for å kaste bort stemmen sin. Her vant Arbeiderpartiet flest velgere fra SV og Rødt. Det tydeliggjør toveiseffekten av taktisk stemmegivning for partier rundt sperregrensen. Noen velgere ønsker å hjelpe partiet over sperregrensen, mens andre er redde for å kaste bort stemmen sin. Ved Stortingsvalget 2013, ser effekten ut til å være tydelig mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Velgere som er redde for å kaste bort stemmen sin, forlater SV til fordel for det store partiet Ap (SV til Ap). Velgere som ønsker å hjelpe SV over sperregrensa, forlater Ap (Ap til SV). At velgere fra Rødt forlater partiet til fordel for Ap er ingen overraskelse ettersom det ikke så ut til at Rødt kom til å få verken distriktsmandater eller utjevningsmandater¹⁷.

FrP tapte få, men vant mange velgere. FrPs seier går på bekostning av Høyre, som mister over 3 % oppslutning til fordel for FrP. Først og fremst skjer dette gjennom taktisk koalisjonsstemmegivning, hvor individer trolig ønsker å påvirke koalisjonens tyngdepunkt. I tillegg vant de en god andel velgere fra Høyre gjennom taktisk stemmegivning på distriktsmandater. Til tross for at Høyre var det partiet som gjorde det best ved Stortingsvalget 2013 med en økning på hele 18 mandater fra 2009 til 2013, var også Høyre er den store taperen på taktisk stemmegivning. 5,5 % av velgere forlot Høyre til fordel for andre partier. Halvparten av disse var som nevnt til FrP, men Høyre mistet også mange velgere til sine

---

¹⁵ For full oversikt over taktisk stemmegivning kategorisk, se appendiks 5.2. Legg merke til at når vi ser på taktisk stemmegivning kategorisk, vil totalprosenten gå over 100 fordi velgere kan ha stemt taktisk på flere måter.

¹⁶ Tallene jeg kommenterer er relativt små, og bør først og fremst tolkes som indikasjoner. For signifikante forskjeller mellom partier er figur 4 og 5 til god hjelp.

¹⁷ Med et unntak i Oslo hvor Rødt hadde mulighet for å få inn distriktsmandat.

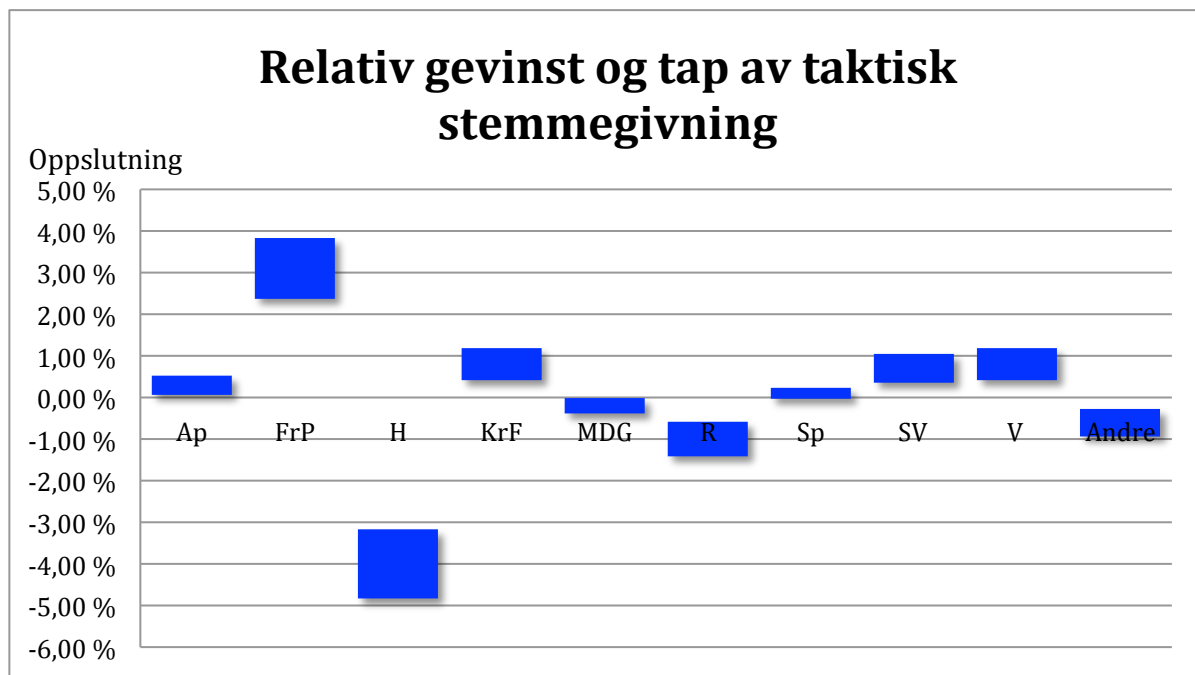

allierte (KrF og Venstre) på grunn av distriktsmandater, indirekte støtte og taktisk koalisjonsstemmegivning.

Ikke overraskende har Rødt og andre småpartier vunnet færrest taktiske velgere, ettersom det ikke finnes taktiske incentiver for å stemme på et parti som trolig ikke vil vinne mandater. Det virker som at velgerne har oppfattet dette: Brorparten av Rødt sitt tap var velgere som valgte å stemme på Ap eller SV fordi de var redde for å kaste bort stemmen sin, eller for å hjelpe SV over sperregrensen i stedet. Det samme gjelder mange av velgerne under ”andre partier”: I frykt for å kaste bort stemmen sin stemte de på et større parti. Sagt på en annen måte, er det kun frykten for å kaste bort stemmen som dominerer, og ikke den motvirkende effekten av indirekte støtte. De minste partiene får altså kun en tapende effekt av taktisk stemmegivning, mens SV får den vinnende effekten i tillegg.

Venstre er også et interessant tilfelle i denne velgervandringen. Venstre har tapt noen få velgere til flere partier, men har også vunnet taktiske velgere fra et relativt bredt politisk spekter. Venstre ser ut til å ha fått flest av sine taktiske velgere fra Høyre, men også en nevneverdig andel av Arbeiderpartiet, og noen fra Miljøpartiet De Grønne og Senterpartiet. Velgerne er vunnet gjennom flere typer taktisk stemmegivning, men spesielt gjennom indirekte støtte og taktisk koalisjonsstemmegivning.

Hvis vi slår sammen både gevinst og tap av taktisk stemmegivning, står vi igjen med en mer helhetlig oversikt over konsekvensene av taktisk stemmegivning for hvert enkelt parti, presentert i figur 6.

Figur 6 Hvor stor prosentandel av velgermassen (oppslutning) de ulike partiene har tapt og vunnet (gevinst minus tap) på grunn av taktisk stemmegivning. Intervallene indikerer estimatets nøyaktighet med 95 % sannsynlighet.

Figuren viser at Høyre kommer tapende ut, med et tap på rundt 4 % oppslutning. Vi ser også at Rødt og ”andre partier” kommer dårlig ut på grunn av taktisk stemmegivning. Det er hovedsakelig fordi folk er redde for å kaste bort stemmen sin. Ap, MDG og Sp ble relativt upåvirket som følge av taktisk stemmegivning, først og fremst fordi de har vunnet og tapt like mange velgere. KrF, SV og Venstre har tjent velgere på taktisk stemmegivning, med et snaut prosentpoeng økt oppslutning som konsekvens. Her er det også en tydelig vinner av taktisk stemmegivning – FrP.

5.2.2 Balanse tap og gevinst

Når man kun avgir en stemme til et parti, styrker man partiet relativt sett i forhold til de andre partiene. Samtidig svekker man de andre partiene relativt til partiet man stemte på. Dette gjelder hvis vi ser på partiene isolert sett. Hvis vi ser på relasjonene mellom partiene, kan vi nyansere tapet og gevinsten vi ser ved å undersøke partiene hver for seg. Jeg ønsker ikke å gjøre en måling av hvor stor denne gevinsten eller tapet er, men heller diskutere noen av trendene som fremkommer av datamaterialet. Ettersom vi så langt har vurdert partienes gevinst og tap hver for seg, må vi nyansere resultatene noe ved å se på velgervandringen med øye for (1) koalisjoner / samarbeid og (2) politisk avstand. Å miste velgere til samarbeidspartnere kan man si er mindre fatalt enn å miste velgere til partier det ikke

samarbeides med. Politisk avstand forklarer noe av det samme, ettersom samarbeidspartnere som regel befinner seg nært hverandre politisk. Men det kan også gjelde parter som ikke inngår i koalisjoner eller samarbeid – å miste en velger til et parti som befinner seg på den andre siden av det politiske spekteret, kan sies å være et større tap enn å tape velgeren til et nærliggende parti. Disse to dimensjonene inkluderes i diskusjonen som følger.

At Høyre har tapt så mange velgere, virker mindre dramatisk når man vet at over halvparten av disse velgerne gikk til FrP som var en tydelig samarbeidspartner og endte med å bli regjeringspartiet sammen med Høyre. Nesten alle de andre velgerne som forlot Høyre av taktiske årsaker havnet hos KrF og Venstre som også var mulige samarbeidspartnere. Dermed kan man si at for Høyres evne til å vinne valget i form av å danne regjering, ble de ikke avgjørende svekket.

At Rødt tapte såpass mange velgere kan virke noe mer alvorlig. Velgerne som forlot Rødt gikk hovedsakelig til Arbeiderpartiet og SV, men uten taktisk stemmegivning ville Rødt vært nærme sperregrensen. Rødt er et godt eksempel på et parti som taper mye på grunn av taktisk stemmegivning fordi en velger som vurderer Rødt faktisk står i fare for å kaste bort stemmen sin, selv i et proporsjonalt system som i Norge. Aardal (2010: 83) skriver at "[s]perregrensen [...] bidrar til å redusere fragmenteringen av partisystemet og øke styringseffektiviteten". Sperregrensen ser ut til å være en effektiv mekanisme ut ifra det empiriske materialet: Rødt er et parti som ligger såpass langt under sperregrensen, at svært få vurderer å forlate eget parti for å hjelpe Rødt å komme over sperregrensen. Samtidig er det mange velgere som forlater Rødt i fare for å ikke få utbytte for stemmen sin. Uten sperregrensen ville Rødt trolig ha mistet langt færre velgere, men til gjengjeld ville partisystemet vært mer fragmentert (og trolig også hatt redusert styringseffektivitet). Vi kan vurdere Rødt sitt tap som mer alvorlig enn Høyre sitt, fordi Rødt ikke "fikk noe tilbake" for å stemme på et annet parti.

SV er interessant i sammenheng med Rødt. SV kommer bedre ut, rett og slett fordi SV i utgangspunktet er et litt større parti. SV befant seg rundt sperregrensen på flere målinger, og vant rundt 2 % oppslutning av den grunn (indirekte støtte). Samtidig forlot noen få velgere SV for å hjelpe andre partier over sperregrensa, og i frykt for å kaste bort stemmen sin. Men i begge disse tilfellene mistet SV færre velgere enn Rødt til tross for at SV er et større parti (selv om de samlet kommer ut ganske likt). SV ligger altså i en posisjon hvor velgere anser at risikoen for å kaste bort stemmen er mindre, og risikoen for gevinst er langt høyere (å få SV over sperregrensa).

Sammenlikningen er interessant i diskusjonen av vinnere og tapere ved valget, fordi Rødt – på grunn av partiets lave oppslutning – i seg selv ikke kan oppnå betydelig makt på

Stortinget. Det gjør også dannelsen av koalisjoner med Rødt mindre relevant. Når Høyre mister velgere til FrP, som var en meget aktuell samarbeidspartner i forkant av valget, er det mindre fatalt enn når Rødt mister velgere til partier de ikke har som samarbeidspartnere. Politisk avstand har åpenbart noe å si, og de fleste velgere forlater Rødt til fordel for SV eller Ap. Sett fra et ønske om å oppnå en viss politikk, blir tapet mindre når velgerne forlater Rødt til fordel for SV eller Ap, enn til fordel for borgerlige partier. Det er rett og slett fordi den politiske avstanden er mindre, og politikken som oppnås i SV eller Ap trolig er mer lik Rødt sin politikk. Politikken de borgerlige partiene vil oppnå er mer ulik Rødt sin. Men poenget er fortsatt at Rødt befinner seg i en situasjon hvor de er så små at samarbeid ikke er på agendaen, og tapet av velgere på grunn av taktiske stemmegivere dermed ikke går til formelle samarbeidspartnere. Rødt har således ikke like god mulighet til å ”få noe igjen” for en taktisk stemme på et annet parti. Det samme gjelder de aller minste partiene som faller under kategorien ”andre partier”, selv om disse totalt sett har mistet færre velgere enn Rødt. Til sammenlikning kan vi forvente at Høyre mister mindre reell makt når velgerne forblir innad i koalisjonen, selv om de forlater Høyre som parti.

Til slutt kan også Venstre nevnes i denne sammenhengen. Venstre vant flere velgere fra partier som ikke lå an til å bli formelle samarbeidspartnere med Venstre. En omrokking innad i regjeringssamarbeidet til Høyre, FrP, KrF og Venstre vil være mindre dramatisk, både på grunn av den politiske avstanden og det faktum at de er samarbeidspartnere. Men Venstre hanket også inn velgere fra Ap, MDG og Sp. De vant noen velgere fordi de befant seg i en liknende situasjon som SV – i fare for å havne under sperregrensen – og fordi noen velgere ønsket å påvirke tyngdepunktet i regjeringssamarbeidet. Her kan vi også si at den politiske avstanden bidrar til å gjøre gevinsten større.

5.3 Hva får velgere til å stemme taktisk?

Etter å ha undersøkt omfanget av taktisk stemmegivning og velgervandring som resultat, kan vi se nærmere på hvorfor velgere stemmer taktisk. Den konstitusjonelle konteksten har allerede blitt argumentert for å være en viktig faktor. Valgsystemet definerer muligheten for taktikk. Men innenfor de samme konstitusjonelle rammene kan likevel noen velge å stemme taktisk, mens andre ikke stemmer taktisk.

Hvis det ligger substans i argumentet om at den konstitusjonelle konteksten spiller en stor rolle for taktisk stemmegivning, er det trolig slik at de med bedre forståelse av valgsystemet også enklere forstår hvordan man kan stemme taktisk. Eksempel: Hvis en

velger ikke forstår fordelene med at partiet havner over sperregrensen, er det vanskeligere å se nytten av å stemme taktisk for å hjelpe et parti over sperregrensen. Det er ikke dermed sagt at ingen velger å stemme taktisk. Velgere kan hjelpe et parti over sperregrensa fordi de har hørt at det lønner seg, uten at de har forståelse for hvorfor. Men vi bør forvente at jo høyere grad av politisk kompetanse, jo flere stemmer taktisk.

H1: Velgere som har høyere politisk kompetanse, er mer tilbøyelige for å stemme taktisk.

Både for velgere med god- og dårlig forståelse av valgsystemet kan oppfordringer spille en rolle. Media følger valgkampen tett, og politikerne er i rampelyset. Både media selv, og personer som er i media, kan oppfordre velgere til å stemme taktisk. I visse tilfeller er denne oppfordringen klar og direkte, som da Knut Kjeldstadli skrev (Kjeldstadli 2013): "[d]e radikale Arbeiderparti-velgere som ønsker og ser for seg en mulighet for en rødgrønn seier, bør stemme SV. Et SV over sperregrensa på 4,0 prosent betyr forskjellen mellom ett mandat mot en borgerlig regjering og sju eller flere mot". Enten det er bekjente eller media som oppfordrer, kan oppfordringene tydeliggjøre taktiske scenario og påvirke velgerne i retning av å stemme taktisk.

H2: Oppfordringer til å stemme taktisk gjør velgere mer tilbøyelige for å stemme taktisk.

Det vil også være naturlig at velgere som bryr seg mye om valgresultatet, er mer tilbøyelig for å stemme taktisk. De som bryr seg lite om valgresultatet har trolig heller ingen sterke incentiver for å påvirke valgresultatet. Hvis en velger stemmer taktisk, har velgeren et ønske om å påvirke. I samme sitat fra Kjeldstadli ligger argumentet implisitt: "[...] Arbeiderpartiet-velgere som ønsker og ser for seg en mulighet for en rødgrønn seier [...]". Oppfordringen går altså til de som ønsker å påvirke, og tror det er mulig å påvirke. Vi kan med andre ord forvente en positiv sammenheng:

H3: Jo mer velgere bryr seg om valgresultatet, jo mer tilbøyelig er de for å stemme taktisk.

Men det å stemme taktisk – å ta hensyn til mulighet for oppnåelse av ønsket politikk, kan oppfattes som kontroversielt. Bare tre dager før valgdagen gikk Aarebrot ut i media og sa at "[d]u skal gjere det slik også politikarane rår folk til å gjere, stemme på det partiet du er mest samd i. Ikkje prøv å vere lur" (Pedersen & Gytri 2013). Det å stemme taktisk kan

oppfattes som negativt for noen velgere og positivt for andre. Så lenge det finnes ulike normative holdninger til taktisk stemmegivning kan vi også forvente at de legger føringer for om velgere stemmer taktisk.

H4: Velgere som synes det er greit å ta hensyn til partienes mulighet for representasjon er mer tilbøyelige for å stemme taktisk enn velgere som synes man kun bør stemme på bakgrunn av enighet.

Til slutt kan vi også forvente at velgere som er mer partiløje er mindre villig til å forlate sitt parti. Det påvirker ønsket om å stemme på andre partier, noe som er en forutsetning for å kunne stemme taktisk.

H5: Jo mer partiløje velgere er, jo mindre tilbøyelige er de for å stemme taktisk.

I min logistiske regresjonsmodell (tabell 10) er den avhengige variabelen alle som har stemt taktisk. Datamaterialet gir muligheten til å belyse hypotesene ovenfor. Regresjonsmodellen inkluderer mål på politisk kompetanse, normative holdninger til taktisk stemmegivning, betydningen av valgresultatet for velgerne, og oppfordringer til taktisk stemmegivning. Modellen inkluderer også en variabel for partiløjalitet. Alder, kjønn og utdanning er inkludert som kontrollvariabler ¹⁸.

---

¹⁸ Se appendiks 4.1 for koding.

Tabell 10 Logistisk regresjonsmodell med taktiske velgere (1 = taktisk, 0 = velgere som ikke stemte taktisk) som avhengig variabel.

Logistisk regresjon for taktisk stemmegivning

	B (S.E.)	OR
Konstant	-0,871 ** (0,359)	0,419
Alder	-0,017 *** (0,004)	0,983
Kjønn (ref = kvinne)	-0,244 * (0,132)	0,784
Utdanning (ref = lav utdanning)	0,143 (0,137)	1,154
Politisk kompetanse (ref = lav politisk kompetanse)		
Middels	0,296 * (0,158)	1,344
Høy	0,487 ** (0,188)	1,628
Taktiske oppfordringer (ref = ikke opplevd oppfordringer)		
Bortkastet stemme	0,486 *** (0,158)	1,626
Indirekte støtte	0,450 *** (0,144)	1,569
Viktighet av valgresultat (ref = brydde seg lite eller ikke)	0,524 * (0,315)	1,688
Normative holdninger (ref = usikker eller likegyldig)		
Positiv til taktikk	0,542 *** (0,172)	1,719
Negativ til taktikk	-1,331 *** (0,166)	0,264
Partiloyal (ref = partiloyal)	-0,753 *** (0,131)	0,471

N = 2150

Cox & Snell $R^2 = 0,135$

*** = $p < 0,01$. ** = $p < 0,05$. * = $p < 0,1$

Analysen viser ulike indikatorers påvirkning på taktisk stemmegivning. Utvalget utgjør elektoratet, og resultatene generaliseres derfor til de som stemte ved Stortingsvalget 2013. Tabellen viser en negativ sammenheng mellom alder og taktisk stemmegivning, men ingen signifikante forskjeller mellom kvinner og menn (dog en indikasjon). Vi ser heller ingen sammenheng mellom taktisk stemmegivning og utdanning. Resultatene støtter alle de fem hypotesene ovenfor, dog vil jeg kun forkaste fire av nullhypotesene. Politisk kompetanse har en positiv effekt på taktisk stemmegivning. Naturlig nok blir sammenhengen sterkere (og mer signifikant), jo mer politisk kunnskap velgeren har (de med høyest politisk kunnskap versus de med lavest politisk kunnskap). Dette støtter H1.

Vi ser at de som har opplevd en oppfordring til å stemme taktisk, (1); for å ikke kaste bort stemmen sin, eller (2); for å hjelpe et parti inn på Stortinget, er mer tilbøyelige for å stemme taktisk. Dette støtter H2.

Velgerne som var opptatte av valget hadde større sannsynlighet for å stemme taktisk enn de som brydde seg lite, eller var likegyldige til valgresultatet. På grunn av signifikansnivået skal vi være forsiktig med å forkaste nullhypotesen. Likevel er det en klar indikasjon hvis vi sammenlikner det med styrken på sammenhengen.

Det er også interessant å se på normative holdninger til taktisk stemmegivning. De som er positive til at man alltid må vurdere partienes sjanse til å bli representert for å påvirke valgresultatet, er også mer tilbøyelig for å stemme taktisk. Dette støtter H4. Interessant er det at de som er mest enig i det motsatte argumentet – at man alltid må stemme på partiet en er mest enig med for at folkemeningen skal komme til uttrykk, også når det er liten sannsynlighet for at partiet kommer inn på Stortinget – har en langt større effekt på taktisk stemmegivning. Ikke overraskende er effekten negativ, men effekten er også dobbelt så stor.

Regresjonsmodellen inneholder også partiloyalitet, som beskriver velgere som har stemt på det samme partiet i 2009 og 2013. De som er partiljale er mindre sannsynlig taktiske stemmegivere. Det er i tråd med H5. Denne variabelen forklarer for det meste variasjonen i blant de som ikke har vurdert flere partier, og dermed ikke er potensielle taktiske stemmegivere ved Stortingsvalget 2013.

Til sammenlikning ser vi at det å være en motstander av taktisk stemmegivning har sterkest effekt. Vi ser også at betydningen av valget har stor effekt. Det er en ganske liknende styrke på sammenhengen mellom partiloyalitet, politisk kompetanse (høy i forhold til lav), det å være positiv til taktisk stemmegivning, oppfordringer til taktisk stemmegivning, og taktisk stemmegivning. Modellen forklarer ca. 13 ½ % av variasjonen i taktisk stemmegivning.

6.0 Diskusjon

Designet på spørreundersøkelsen som ligger til grunn for oppgaven gjør at vi enkelt kan identifisere taktiske velgere, hvis de havnet i en viss svarkategori på operasjonaliseringsspørsmålene. Men å identifisere velgerne som taktiske på bakgrunn av disse spørsmålene kan kun gjøres med visse forutsetninger. Identifiseringen forventer en viss kunnskap, og et visst tidsperspektiv hos velgere. Dette diskuteres i førstkommande delkapittel.

Etter diskusjonen av forventninger, vil jeg diskutere ulike typer av taktiske stemmegivning som ikke allerede er beskrevet. Det finnes andre typer taktisk stemmegivning, spesielt som en følge av den grunnleggende definisjonen av taktisk stemmegivning.

6.1 Forventninger om kunnskap og kortsiktig instrumentalisme

I dette delkapittelet vil jeg diskutere forventning til velgere, spesifikke kunnskapskrav til spørsmålene og velgernes perspektiv når de avgir sin stemme. Tolkningen gjort så langt stiller krav til respondentene, noe jeg forsøker å nyansere i dette delkapittelet. For det første stilles det krav til at respondentenes svar henger sammen. I denne sammenheng vil jeg argumentere for at økt kunnskap gjør at svarene i større grad henger sammen, fordi respondentene har en helhetlig forståelse av sine egne meninger og standpunkt. For det andre stilles det krav om forståelse av de spesifikke spørsmålene. Jeg vil derfor diskutere hvordan velgere kan tolke spørsmålene med ulikt kunnskapsgrunnlag. Til slutt i dette delkapittelet vil jeg også gjøre en vurdering av velgernes kortsiktige- eller langsiktige perspektiv når de avgir sin stemme. Det er ikke gitt at velgere kun tenker på utfallet av det gjeldende valget når de stemmer på et parti – det kan godt hende at de stemmer på et parti med hensyn til fremtidige valg. Derfor vil jeg skille mellom taktikk og strategi.

6.1.1 Forventning til velgere

I motsetning til aggregerte mål på partipreferanse og avgitt stemme, går denne studien direkte inn på ulike typer taktisk stemmegivning. Å benytte aggregerte mål er en fruktbar, tydelig og enkel metode for å se hvor mange som er potensielt taktiske stemmegivere. Men metoden byr på et problem: Det blir kun diskusjon, og eventuell testing gjennom regresjon

om det finnes taktiske stemmegivere i denne gruppen, og hva slags type taktisk stemmegivning de har gjort. Studier (eksempelvis Blais & Nadeau 1996) som produserer to typer velgere (taktiske og oppriktige) skaper med andre ord unøyaktige kategorier, fordi studiene egentlig ikke kan si noe mer om motivasjonene til de som ikke er oppriktige, enn at de ikke er oppriktige. At velgerne ikke er oppriktige betyr ikke nødvendigvis at de er taktiske.

Designet på denne spørreundersøkelsen går de taktiske valgene etter i sømmene. Styrken er at vi får innsikt i hvorfor velgere stemte taktisk. Utfordringen med designet er å ha gode spørsmål, og spørsmål som dekker mange (om ikke alle) typer taktisk stemmegivning. Spørsmålsutformingen kan stille krav til respondentens kunnskap, noe vi må se resultatene i lys av.

Uten tilfredsstillende kunnskap kan man gjøre (objektivt sett) feilaktige valg. Man kan også ha mangel på grunnlag for et taktisk valg i det hele tatt. Converse (1964) studerte politiske holdninger i USA, og fant ut at en stor andel av befolkningen har det som kan kalles ”non-attitudes”. Converse påstår at en stor andel av befolkningen ikke har solide meninger og holdninger, men at deres holdninger fremkommer som tilfeldige i spørreundersøkelser. Som et eksempel måler han individers forståelse av en konservativ-liberal dimensjon. Over én av tre av respondentene viste ingen forståelse for denne dimensjonen (ibid: 20). Denne ”ignorante massen” mangler kunnskap og helhetlig tenkning (ibid: 15):

Unless an issue directly concerns their grouping in an obviously rewarding or punishing way, however, they lack the contextual grasp of the system to recognize how they should respond to it without being told by elites who hold their confidence.

Det blir problematisk å tolke individers holdninger, hvis de i stor grad fremkommer som tilfeldige. Med non-attitudes og tilfeldige svar blir det problematisk å forstå velgere som rasjonelle og fornuftige. Bildet Converse (1964) tegner av de minst sofistiserte velgerne i sitatet, tilsier at velgere ikke vet hvordan de skal respondere til saker som ikke berører dem direkte. Hvis det er tilfellet, er det også problematisk for tolkningen av taktiske velgere.

Sett i lys av taktiske velgere er det vanskeligere for oss å forstå hva velgernes fornuftsgrunnlag egentlig er, hvis store deler av velgerne har non-attitudes. Converse (1964) sitt argument gjelder først og fremst politiske holdninger. Det er likevel relevant for taktisk stemmegivning fordi velgere opptrer mer fornuftig og rasjonelt når de forstår sammenhenger i valgsystemet. Deres atferd virker mer tilfeldig jo mindre kunnskap de har. Carpini & Keeter (1996: 64) beskriver essensen av problemet: ”Much of what citizens are expected to do requires an understanding of the rules”. I et hypotetisk scenario, hvor velgere har full forståelse for valgsystemet i Norge, vil det være tydelig når en stemme er helt totalt

bortkastet. Konsekvensen er at det er enklere å forstå velgernes atferd. I dette hypotetiske scenarioet er det ingen mulighet for feilinformasjon eller misforståelser. Ingen vil si at det er totalt bortkastet å stemme på et parti som forventes å få representasjon på Stortinget. Det gjør det enklere for forskere å kunne forstå fornuftsgrunnlaget bak indikatorene i denne spørreundersøkelsen. Men det er naturligvis kun et hypotetisk scenario – velgere har ikke full forståelse av valgsystemet.

Når den konstitusjonelle konteksten spiller en rolle for taktisk stemmegivning, vil kompetanse om den konstitusjonelle situasjonen tydeliggjøre hvorfor og hvordan man kan stemme taktisk. I følge Converse (1964: 15) sine ord trenger velgere en kontekstuell forståelse av systemet for å vite hvordan de skal respondere på ulike saker. Politisk kompetanse generelt kan tydeliggjøre hvilke taktiske scenarier vi står overfor, uten at man nødvendigvis har forståelse for hvorfor det er slik. Eksempelvis kan en velger følge med på politikk i media i forkant av valget, og dermed se hvilke partier som ligger i nærheten av sperregrensen. Media kan fremheve taktiske scenarier på bakgrunn av de partiene som ligger nær sperregrensen, og velgeren kan bruke det som utgangspunkt for å stemme taktisk. Her kommer et viktig skille mellom velgerens kunnskap om eksistensen av taktiske scenarier, og forståelsen av taktiske scenarier. Converse (1964: 9) belyser den samme problematikken: Det er enklere for folk å forstå *hva* som er tilfellet, enn *hvorfor* det er slik.

Politisk kompetanse kan med andre ord bidra til bedre forståelse for *hvilke* taktiske muligheter som finnes, men også *hvorfor* de taktiske mulighetene finnes. Derfor er det ikke overraskende at vi får signifikante resultater for politisk kunnskap i regresjonsanalysen. Jo høyere politisk kunnskap, jo mer sannsynlig er det at velgeren stemte taktisk. Fordi kunnskap er viktig for forståelsen av hvilke taktiske muligheter som finnes og hvorfor de finnes må vi drøfte velgernes informasjonsgrunnlag.

6.1.2 Kunnskapskrav for spørreundersøkelsen

I studier som forsøker å predikere velgeratferd gjennom nyttemaksimeringslikninger og andre aggregerte mål, er kunnskapsgrunnlaget desto viktigere å belyse enn i denne studien¹⁹. Spørreundersøkelsen som er brukt i denne oppgaven er designet for å få frem de spesifikke taktiske valgene i stedet for at det diskuteres på et overordnet nivå. Studier som benytter aggregerte mål stiller desto større krav til rasjonell atferd, hvis de ønsker å forstå

---

¹⁹ Eksempler på slike studier er Alvarez & Nagler (2000) og Cain (1978).

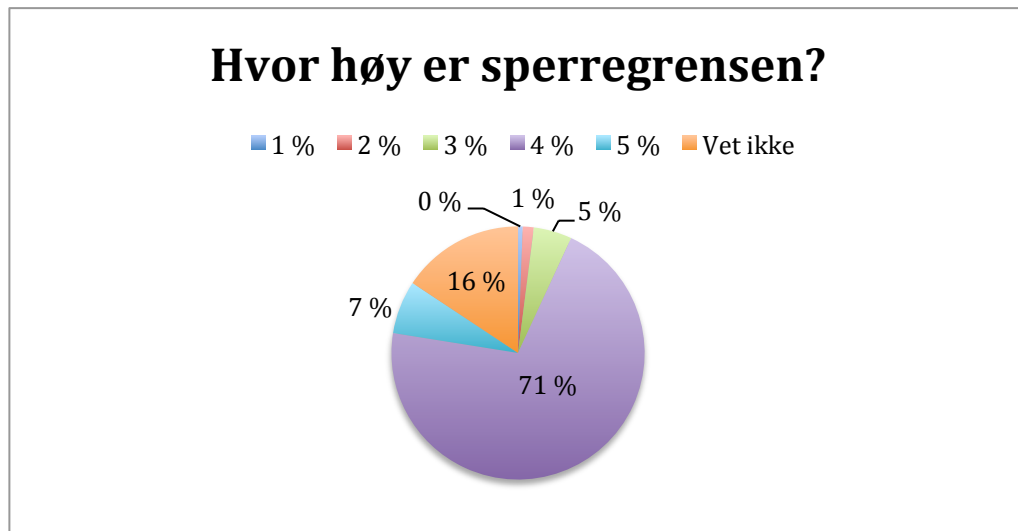
resonnementet som ligger bak velgernes stemmesedler. Men designet på spørreundersøkelsen brukt i denne oppgaven stiller også krav til respondentene.

I spørsmålet om bortkastede stemmer kan vi ut, ifra et rent rasjonalistisk og teoretisk perspektiv, forvente at velgere forstår at en stemme ikke kan være bortkastet ved å stemme på et parti som kommer til å få mandater. Det er hele tanken bak et proporsjonalt system. Cox (1997) forsøker å vise at det finnes få incentiver for taktisk stemmegivning i PR-systemer på bakgrunn av bortkastet stemme-argumentet. Men spørsmålet som benyttes i denne spørreundersøkelsen stiller altså noen forkunnskapskrav til respondenten. Det kan godt hende at respondentene føler at de kaster bort stemmen sin ved å stemme på et lite parti (som Venstre), uten at det er en objektivt sett logisk forklaring bak det. Det kan ”intuitivt” virke som en bortkastet stemme fordi partiet er lite. Oscarsson & Holmberg (2011) sitt mål på en instrumentell velger byr på det samme problemet. Der svarer respondentene at ”partiet är ett stort parti och har därför bättre möjligheter än ett mindre parti att genomföra sin politik”²⁰. Når 16 % av velgerne i 2010 i Sverige svarte at det var en av hovedgrunnene til at de stemte det de gjorde, så er det åpenbart flere enn de som var redd for å kaste bort stemmen sin slik vi forstår bortkastede stemmer rent teoretisk. Spørsmålet i denne undersøkelsen er mer spesifikt enn Oscarsson & Holmberg (2011) sitt. Likevel er det mulig at noen velgere har mindre korrekte og fornuftige resonnement som et resultat av manglende kunnskap. Et eksempel kan være velgere som forlater Senterpartiet til fordel for Ap, til tross for at de vet at Senterpartiet havner over sperregrensen og får mandater. I den situasjonen finnes det ingen fornuftig grunn til å tenke at man kaster bort stemmen ved å stemme Senterpartiet fordi de har små sjanser for å bli representert. Likevel kan velgere ha en tanke om at de kaster bort stemmen ved å stemme på Senterpartiet.

I spørsmålet om indirekte støtte, kreves det en viss kunnskap om sperregrensen for å kunne gjøre et taktisk valg som objektivt sett er riktig. Et spørsmål som gir innsikt i denne kunnskapen, er spørsmålet: ”Vet du hvor høy ”sperregrensen” er ved stortingsvalg?”. Resultatene er presentert i figuren nedenfor.

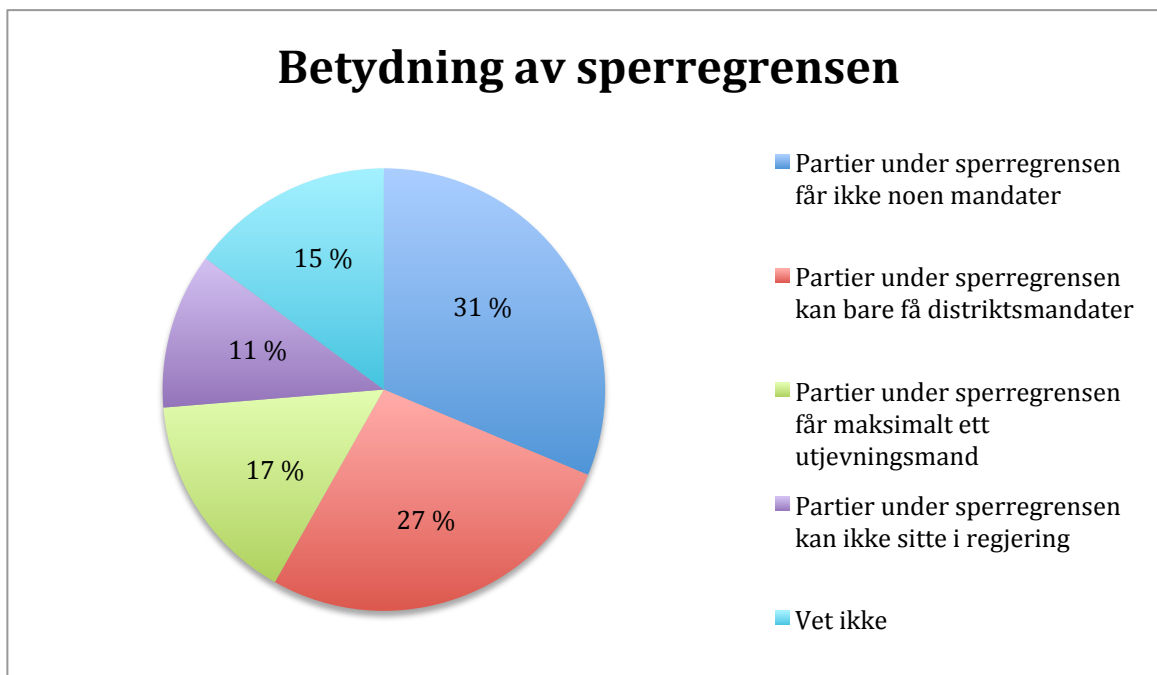
---

²⁰ I designet til Oscarsson & Holmberg (2011) kan svaralternativet ses på som et uttrykk for en instrumentell stemme som ikke nødvendigvis er taktisk slik denne oppgaven har delt opp taktikkbegrepet. Det kan gi uttrykk for en ytelsesstemme som blir diskutert i kapittel 6.2.2.

Figur 7 Velgeres svar på spørsmål om hvor høy sperregrensen er. Prosent.

Av figur 7 ser vi at rundt 1 av 3 svarer feil, eller ikke vet hvor sperregrensen går. På grunn av kunnskapsmangelen kan det hende at noen velgere har stemt taktisk på for eksempel Venstre, for å hjelpe de over sperregrensen, i tro om at sperregrensen er på 5 %. Egentlig lå Venstre godt over den egentlige sperregrensen på 4 % i forkant av valget. Det kan hende at velgerne som eventuelt stemte feilaktig taktisk for å hjelpe Venstre, ikke hadde gjort det samme hvis de hadde korrekt informasjonsgrunnlag – at sperregrensen ligger på 4 %, og ikke på 5 %. Men enda mer problematisk enn forskjellene som kommer frem fra dette kunnskapsspørsmålet, er mangelen på kunnskap om betydningen av sperregrensen. Respondentene ble stilt spørsmål om betydningen av sperregrensen ved stortingsvalg, presentert i figuren 8.

Figur 8 Velgeres svar på spørsmål om betydningen av sperregrensen. Prosent.

Figuren viser svarfordelingen på spørsmålet om konsekvensen av å falle under sperregrensen. Som det kommer frem, svarer tre av fire feil eller at de ikke vet²¹. Det at noen tror sperregrensen er på 5 prosent, og tror de hjelper et parti over sperregrensa, gjør ikke deres handling ulogisk. Det er kun snakk om et kunnskapsproblem. Men noen velgere (15 prosent) oppgir at de ikke vet hvor sperregrensen går, eller at de ikke vet hva som er konsekvensen av å havne under sperregrensen er, og samtidig sier at de stemte for å hjelpe et parti over sperregrensen. Her er det åpenbart en ulogisk sammenheng. Vi må derfor være forsiktige med å tolke velgernes atferd i for stor detalj. Ja, 5 prosent av velgerne har svart at de har stemte for å hjelpe et parti over sperregrensa. Men det valget kan være basert på mer eller mindre korrekt informasjon, og kan være mer eller mindre logisk og rasjonelt.

Spørsmålet om taktisk stemmegivning på distriktsmandater kan være problematisk. Det kan være problematisk fordi det stiller urealistisk store krav om kunnskapen til respondentene. Kunnskapsgrunnlaget til velgere for å stemme på et parti for å sikre et distriktsmandat må identifisere én ting: I hvilke tilfeller de kan stemme på et parti for å sikre et distriktsmandat (taktiske scenario). Kunnskapsgrunnlaget kan de oppnå på to måter. Den første måten er å vite hvordan valgsystemet fungerer – altså hvordan mandatene fordeles. Men det virker urealistisk at velgerne vet dette og kalkulerer seg frem til taktiske scenario. Selv om kunnskapsspørsmålene om sperregrensen ikke er direkte relevant, sier det noe om

²¹ Selv hvis vi kun ser på kunnskapen til de som stemte taktisk, er trenden fortsatt lik.

velgernes feilinformasjon om de konstitusjonelle rammene. Den manglende kunnskapen kan brukes som et argument for at velgere ikke har kalkulert seg frem til taktiske scenario på generell basis. Den eneste måten de da kan sikre seg å vite hvilke taktiske scenario de står overfor, er å bli fortalt det. Her spiller trolig media en rolle, noe resultatene i kapittel 6.3 indikerer.

Det er vanskelig å utprøve validiteten til indikatoren på bakgrunn av dette datamaterialet. Men for at validiteten til indikatoren skal være høy, må resultatene vise tilfeller hvor velgere faktisk har hatt en oppfattelse av at deres stemme kan tippe et av fylkets mandatplasser i en viss retning. Det krever etter min mening relativt detaljert kunnskap. I appendiks (6.1.2) er det gjort et par forsøk på å belyse problematikken empirisk. Men fordi det er vanskelig å gjøre gode analyser ønsker jeg ikke å konkludere med noe. Poenget mitt er ikke å si at indikatoren er ugyldig, men at vi må tolke indikatoren med varsomhet.

Spørsmålene til taktisk koalisjonsstemmegivning stiller også krav til kunnskap hos velgeren. Først og fremst gjelder det potensielle samarbeidspartnere. Spørsmålet spør om motivasjon for å påvirke Høyre sine samarbeidspartnere. Men ettersom de faktisk svarer at de ønsker å påvirke samarbeidspartnerne til Høyre, og spørsmålet kun er stilt til de som har stemt Venstre, KrF eller FrP, kan vi gå ut ifra at kunnskapsgrunlaget ikke er et problem.

Hovedpoenget er at vi må være forsiktige med å tolke velgernes rasjonale til punkt og prikke. Når velgere mangler relevant kunnskap, kan en del av deres handlinger i ytterste konsekvens være både inkonsekvente, irrasjonelle og ulogiske. At velgere som sier at de ikke vet hvor sperregrensen ligger, eller hva effekten av å havne under sperregrensen er, likevel stemmer på et parti for å hjelpe det over sperregrensa kan tolkes som irrasjonalitet. Det er viktig å erkjenne at respondentene kan ha uttrykt at de har stemt taktisk (ved å for eksempel si at de stemte på partiet for å hjelpe partiet over sperregrensen), men kunne valgt annerledes hvis de hadde hatt korrekt informasjon om hvor sperregrensen går, og hva konsekvensen av sperregrensen er etc.

6.1.3 Taktikk versus strategi

Hvis velgere har non-attitudes, mangel på kunnskap, og kan opptre irrasjonelt, kan det bli et validitetsproblem for indikatorene brukt i denne oppgaven. Det ble diskutert i forrige underkapittel. Hvis vi derimot går ut ifra at velgere i stor grad er rasjonelle, må vi likevel skille mellom kortsiktig (taktikk) og langsiktig instrumentalisme (strategi). Ideen om kortsiktig instrumentalisme sier at velgeren vil tenke på politikken som kan oppnås ved dette

valget. Valgene kan være taktiske fordi velgerne bryr seg om politikoppnåelsen på kort sikt;”[i]nstrumentellt röstande liksom taktiskrösning kan ses som en innehållslight motiverade tvåstegsraket – rösta på det nästbästa partiet i dag för att i morgon få bästa möjliga politik” (Oscarsson & Holmberg 2011: 12). Hvis velgere tenker langsiktig – altså strategisk – kan de for eksempel stemme på et parti som de på kort sikt anser som bortkastet, men på lang sikt kan komme til gode i senere valg (Cox 1997: 77). Det kan også gjelde andre velgere som i denne oppgaven blir definert som taktiske – det kan hende at velgere ønsket å hjelpe et parti over sperregrensa for å styrke partiets posisjon til senere valg. Et av spørsmålene i spørreundersøkelsen spør respondentene følgende:

Var ønsket om et fortsatt rødgrønn regjering avgjørende for deg når du valgte å stemme <partiet du stemte på> og ikke Arbeiderpartiet, eller var du rett og slett mer enig med <partiet du stemte på> enn med Arbeiderpartiet?

Spørsmålet ble stilt til velgere som vurderte å stemme på Arbeiderpartiet, men stemte Senterpartiet eller Sosialistisk venstreparti. Gitt at disse velgerne hadde en viss forståelse av at ”slaget var tapt” for videreføringen av en rødgrønn regjering ved Stortingsvalget 2013, kan de som svarte at de ønsket fortsatt rødgrønn regjering gi uttrykk for en strategisk motivasjon. Ca. 60 % av de som ble stilt spørsmålet sa at de stemte på sitt parti fordi de ønsket å fortsette med den rødgrønne regjeringen²². Selvfølgelig kan noen av disse velgerne ha levert sin stemmeseddel i håp om å kunne oppnå flertall ved Stortingsvalget 2013, men ettersom det var relativt tydelig at en fortsettelse av rødgrønn regjering ikke var mulig (se for eksempel Partibarometer 2014), kan vi også forvente at det finnes en del strategiske argumenter bak disse stemmene.

6.2 Andre typer taktisk stemmegivning.

Et gjennomgående argument i denne oppgaven har vært at den konstitusjonelle konteksten definerer muligheten for taktiske scenario. Hva som er taktisk stemmegivning er også avhengig av definisjonen på taktisk stemmegivning. I det neste underkapittelet vil jeg diskutere aktørfokus, som blir relevant for studiet av taktisk stemmegivning hvis vi definerer taktisk stemmegivning mer spesifikt enn det jeg har gjort. Jeg vil også diskutere to andre teoretiske former for taktisk stemmegivning som er relevante for min definisjon: Ytelsesstemmegivning og taktisk stemme på utjevningsmandat.

---

²² N=71. Av den totale velgermassen utgjør de i underkant av 2 %.

6.2.1 Aktørfokus

Mange forskere (for eksempel Blais. et al. 2001: 344, Galbraith & Rae 1989: 126, Blais & Nadeau 1996: 40) definerer taktisk stemmegivning som velgere som ikke har stemt på preferert kandidat/parti. Det dukker opp flere typer taktisk stemmegivning enn de jeg allerede har beskrevet med en slik definisjon, selv om velgerne stemmer på bakgrunn av preferanse. Vi kan naturligvis la være å implisitt definere hvilke aktører velgeren fokuserer på. Det er nettopp det jeg gjør i min definisjon av en taktisk stemme: *En stemme bestemt av andre forhold enn preferanse, for å oppnå ønsket politikk.* Å stemme på et parti kontra et annet på grunn av partilederen, kan være en taktisk stemme hvis vi implisitt definerer at velgeren kun tar hensyn til partier. Dette til tross for at stemmen er basert på preferanse. I min definisjon kan det bare være snakk om at evalueringen av partilederne veide tyngre enn evalueringen av partiene. Sann sett kvalifiserer ikke stemmen som taktisk, fordi velgeren fortsatt stemte på bakgrunn av preferanse.

Vi må vurdere hvem velgeren stemmer på – hvem velgeren tar hensyn til. Hva velgeren fokuserer på er ikke like klart, selv om det naturlig nok fokuseres på partiene i et partivalg, og kandidatene i et kandidatvalg. Kanskje partilederne har noe å si for hvilket parti velgeren stemmer på, og kanskje koalisjonspartnere er viktig for velgeren. Målet mitt er ikke å finne ut hvem velgeren fokuserte på, men å være observant at fokuset ikke nødvendigvis kun befinner seg ett sted. Om det er taktisk stemmegivning blir avgjort av definisjonen av taktisk stemmegivning, og om velgeren stemmer på bakgrunn av preferanse eller mulighet for oppnåelse av ønsket politikk.

Vi kan i hovedsak se for oss at velgere i Norge kan ta hensyn til to forskjellige aktører i tillegg til enkeltpartier: Kandidater (jeg vil fokusere på partiledere) og koalisjoner / regjeringer. At velgeren tar hensyn til partiene ved Stortingsvalget er den mest intuitive tolkningen av velgerens stemme, og er allerede hovedfokuset i litteraturen. Velgeren vil være taktisk hvis han ikke stemmer på sitt prefererte parti, og samtidig bare fokuserer på partier. At velgere fokuserer på partiledere²³ eller koalisjoner / regjeringer derimot, åpner for andre tolkninger. Følgende viser jeg hvordan vi har ulike former for taktisk stemmegivning, hvis – og bare hvis – vi definerer taktisk stemmegivning som å stemme på et parti som ikke er velgerens prefererte.

---

²³ Ettersom vi har listevalg i Norge kan velgeren gjøre omprioriteringer av kandidater på partilistene. Det kan være et argument for at kandidatfokuset spiller mindre rolle. Hvis velgeren ikke forventer at sin prioritering gir faktiske endringer i for eksempel hvem som blir partileder er det likevel relevant.

6.2.1.1 Partiledere, koalisjoner og regjeringer

En velger kan eksempelvis preferere parti A, men mislike partilederen og derfor stemme parti B. Det kan være flere grunner til at velgeren misliker partilederen, men det viktige er velgerens fokus på partilederen. Med en snever definisjon identifiseres dette som taktisk stemmegivning; Å stemme på et annet parti enn det man prefererer fordi man ikke er enig i partilederen i partiet, til tross for at man prefererer partiet som helhet (saker, ideologi etc.). Rosema (2006: 480) vektlegger det samme i sin studie av Nederland²⁴:

One factor that may account for discrepancies between party preferences and voting intentions is voter's feelings towards the candidates of the competing parties [...] voters may be repelled from their party preference by a negative evaluation of that party's leader. On the positive side, voters may be attracted towards another party than their party preference by a positive evaluation of that other party's leader.

Det viktige er velgerens fokus: parti kontra kandidat. I en forenklet virkelighet (slik som litteraturen behandler den) er det som regel snakk om å stemme på partier *eller* kandidater, men i realiteten fokuserer velgeren muligens på begge deler i sin evaluering. Det er også verdt å understreke at evalueringen må vurdere velgerens enighet, ikke gjennomførbarhet.

I de forklarte tilfellene av taktisk koalisjonsstemmegivning forsøker velgeren å påvirke tyngdepunktet i regjeringsalternativet (Høyre, Venstre, KrF og FrP). Det kan også hende at velgeren tar hensyn til regjeringer og koalisjoner, uten et ønske om å gå inn i regjeringen eller koalisjonen for å endre tyngdepunktet. Teoretisk sett vil en taktisk stemme gis til et annet parti enn ens mest prefererte fordi velgeren misliker regjeringen- eller koalisjonens politikk som helhet. Velgeren i Norge kan preferere Arbeiderpartiet, men være uenig i politikken regjeringen ønsker å drive, og dermed velge å stemme på et annet parti. Dette må ikke tolkes som et normalt politisk skifte, hvor velgeren har fått endrede preferanser. Når vi ser på partipreferanse, kan Arbeiderpartiet fortsatt komme best ut hos velgeren, men på grunn av uenighetene med den rød-grønne regjeringen som helhet, kan velgeren stemme på et annet parti²⁵.

Tilfellene viser hvordan taktisk stemmegivning kan bli identifisert hvis vi har en snevrere definisjon av taktisk stemmegivning. Velgere som stemmer på bakgrunn av preferanseforskjeller i de samme tilfellene vil bli identifisert som oppriktige velgere med min

---

²⁴ Rosema (2006) skiller kun mellom oppriktige og ikke oppriktige velgere. Rosema identifiserer derfor ikke *taktiske* velgere, men eksemplene som blir brukt her identifiserer likevel taktiske velgere med definisjonen forklart i innledningen av kapittel 6.2.

²⁵ For å presisere poenget ytterligere: Dette blir kun taktisk stemmegivning hvis vi definerer taktisk stemmegivning som å stemme på et annet parti enn ens mest prefererte. Med min overordnede definisjon, er det kun stemt etter preferanse. Koalisjonspreferansen overgår da partipreferansen.

definisjon. Evalueringen av partiledere, koalisjoner og regjeringer må evaluere velgerens enighet i deres politikk. Hvis evalueringen av partiledere, partier, koalisjoner eller regjeringer er basert på mulighet for å gjennomføre ønsket politikk derimot, snakker vi om ytelsesstemming.

6.2.2 Ytelsesstemmer

Ytelsesstemmer vurderer ulike aktørers evne og mulighet til å gjennomføre politikk. Velgere kan fokusere på både partier, partiledere, koalisjoner og regjeringer i denne sammenheng. Velgerne kan også fokusere på flere ulike ting i deres vurdering av ytelse. Det sentrale er at stemmen blir bestemt av en ytelsesvurdering av aktørene. Ytelsesstemmer kan ses på som en retrospektiv stemme ettersom velgere evaluerer politiske aktører på bakgrunn av hvordan de har prestert tidligere. Med partileder som den viktige aktøren, vil velgeren stemme på et annet parti enn sitt mest prefererte fordi velgeren ikke har tro på gjennomføringsevnen til partilederen. En velger som vurderer Erna Solberg som lite handlekraftig, kan i tro om at Siv Jensen vil få gjennomført mer, stemme taktisk på FrP. Velgeren forlater ikke sitt parti fordi velgeren prefererer (altså er mer enig i-) partilederen i et annet parti, eller fordi velgeren prefererer det andre partiet. Dette var eksempelet i forrige underkapittel, og identifiseres som en oppriktig velger med min definisjon.

Uavhengig av hvem velgere fokuserer på – partiledere, partier, koalisjoner eller regjeringer – vil stemmen være en ytelsesstemme, så lenge en vurdering av muligheten til å få gjennomført ønsket politikk bestemmer hvem stemmen blir gitt til. Velgeren forlater sitt parti fordi han har en negativ vurdering av partilederens-, partiets-, koalisjonens- eller regjeringens evne til å få gjennomført ønsket politikk. Rosema (2006: 480) beskriver et scenario hvor evaluering av regjeringen kan påvirke valg av parti:

Another factor that may have played a role is voter's evaluation of the incumbent government. [...] This would imply that either voters evaluated a government party most positively, but did not prefer to vote for them because they were dissatisfied with the government; or they liked an opposition party best, but preferred to vote for a party of the government they were satisfied with.

Stemmen er taktisk hvis evalueringen og tilfredsheten med regjeringen vurderer gjennomføringsevnen til regjeringen. En Arbeiderpartisympatisør kan være misfornøyd med de rødgrønnes effektivitet og gjennomføringsevne. Velgeren kan derfor velge å ikke stemme på Arbeiderpartiet fordi velgeren ikke har tro på handlekraften til en ny rødgrønn regjering.

Ytelsesstemmer faller inn under min overordnede definisjon for taktisk stemmegivning. Ytelsesstemmer er også mindre bundet til valgsystemet: Det finnes teoretisk grunnlag for ytelsesstemmegivning i alle valgsystemer. Denne typen taktisk stemmegivning blir ikke fanget opp som en egen taktisk gruppe i spørreundersøkelsen. Velgere som har stemt på et annet parti enn deres prefererte på bakgrunn av en vurdering av partiets (eller andre tilhørende aktørers-) gjennomføringsevne, vil trolig falle under kategorien ”andre grunner” i operasjonaliseringsspørsmålene, og faller dermed under kategorien ”andre velgere” sammen med velgere som ikke har vurdert andre partier.

6.2.3 Utjevningsmandat

Det finnes en siste potensiell type taktisk stemmegivning som er definert av den konstitusjonelle konteksten. På samme måte som med distriktsmandater, er det også mulighet for at velgere stemmer på et visst parti i tro om at det ville sikre et utjevningsmandat. Velgerens parti må kun befinne seg over sperregrensen, og dermed kvalifisere til å kunne motta utjevningsmandater, for at det kan bli et taktisk scenario. Igjen vil det være urealistisk at velgere har informasjon og kunnskap nok til å kunne gjøre denne beregningen på egenhånd, men det er en teoretisk mulighet for at media har gjort noe av dette arbeidet og presentert de marginale forskjellene. Eksempelvis presenterte Halden Arbeiderblad en kamp om utjevningsmandatet mellom KrF og Venstre i Østfold, bare to dager før valget (Ystrøm 2013). Dette kan igjen skape et incentiv for en taktisk stemme for å sikre utjevningsmandatet, men oppfattes som enda mer urealistisk enn de som velger å stemme på et parti for å få inn et distriktsmandat. For det første er datamaterialet som ligger til grunn for en slik estimering høyst usikker²⁶. For det andre vil man i de fleste scenario vurdere tap kontra gevinst ved å stemme det ene kontra det andre i et proporsjonalt system slik som i Norge. Det er høyst relevant hvis man vurderer å stemme for å kapre seg et utjevningsmandat – det kan fort gå på bekostning av eventuelle distriktsmandater fordi det ofte er snakk om små marginer for utjevningsmandatet. Det er også manglende datamateriale for å kunne estimere disse teoretisk potensielle taktiske stemmegiverne.

---

²⁶ Beregnes gjerne på bakgrunn av meningsmålinger som har relativt sett store feilmarginer, og som vil variere fra dag til dag. Flere nyhetsartikler fremhever også hvor usikkert man kan predikere tildelingen av utjevningsmandatet.

7.0 Taktisk stemmegivning i kommende valg

Nå har vi sett at ulike definisjoner og ulike valgsystem endrer muligheten for taktisk stemmegivning²⁷. Hvis vi går videre med denne oppgavens definisjon, dagens valgsystem, og denne oppgavens indikatorer kan vi forsøke å se hvordan taktisk stemmegivning kan utvikle seg videre. I dette kapitlet vil jeg kort diskutere taktisk stemmegivning i kommende valg. Først vil jeg diskutere omfanget av taktisk stemmegivning. Deretter vil jeg diskutere taktiske scenario som kan oppstå, og hva det har å si for de politiske partiene.

7.1 Omfang av taktisk stemmegivning

Taktisk stemmegivning vil bli påvirket av den politiske situasjonen ved hvert valg. Helt overordnet så må det eksistere taktiske scenario som velgere identifiserer. Før vi vurderer hvilke taktiske scenario som kan bli mer eller mindre relevante i fremtidige valg, vil fokuset på de taktiske scenarioene kunne påvirke omfanget av taktisk stemmegivning. Vi har sett at oppfordringer til taktisk stemmegivning bidrar til taktisk stemmegivning. Men i tillegg til direkte oppfordringer har jeg også argumentert for at den mer generelle informasjonsformidling i media er viktig for taktisk stemmegivning. Regionale- og lokale aviser har i flere tilfeller presentert tett konkurranse mellom distriktsmandater. Aftenposten sin avis Osloby beskrev kampen mellom Ola Elvestuen (V) og Marit Nybak (Ap) med overskriften ”265 stemmer skiller disse to i kampen om stortingsplass” (Riaz 2013). Sunnmøreposten beskrev en liknende situasjon i sin ingress: ”Mindre enn 200 stemmer skiller Frps Oskar Grimstad og Senterpartiets Jenny Klinge i kampen om den siste faste plassen på Mørebenken de neste fire årene” (Strand 2013). Det er også fokus på partier på vippen til å havne under sperregrensen. Vårt Land skrev om ”Livskamp på grensen” tre dager før valget om SVs kamp mot sperregrensen (Hoel 2013). Spesielt i de taktiske scenarioene hvor det trengs en viss detaljert og teknisk innsikt, kan vi forvente at omfanget av taktisk stemmegivning vil øke om det blir mer fokus på det i media.

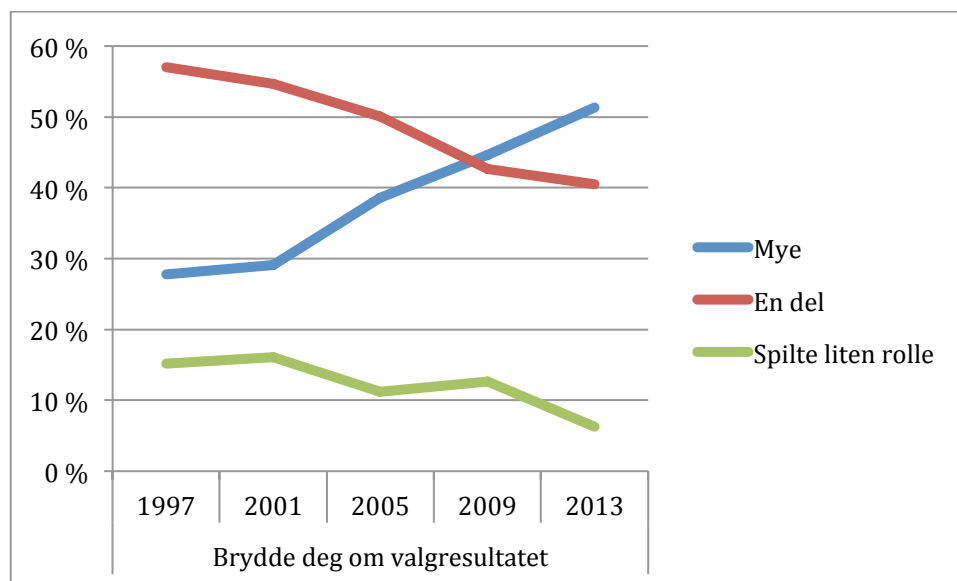
Vi kan også forsøke å si noe overordnet om fremtidig omfang av taktisk stemmegivning fra analysen i kapittel 5.3. Normative holdninger til taktisk stemmegivning så ut til å ha en relativt sterk effekt på taktisk stemmegivning. Hvis det blir mer akseptert å ta hensyn til muligheten for representasjon på Stortinget ved valg, vil vi trolig også se flere

---

²⁷ For historisk oversikt over valgsystemet i Norge, se (Aardal 2010).

taktiske stemmegivere. Politisk kunnskap er også en bidragsyter til taktisk stemmegivning. I forbindelse med taktisk stemmegivning er det mest relevant med kunnskap om ulike taktiske scenario og kunnskap om valgsystemet. Vi har sett at velgere har mangel på kunnskap om valgsystemet, spesielt i spørsmålet om konsekvensen av at et parti havner under sperregrensen. Med mer kunnskap vil omfanget av taktisk stemmegivning sannsynligvis øke. Men det kan også endre formen på taktisk stemmegivning. Hvis flere av velgere blir klar over at sperregrensen ligger på 4 %, vil flere velgere hjelpe partier som ligger rundt den faktiske sperregrensen. Færre velgere vil hjelpe partier som ligger godt over sperregrensen (velgere som nå tror at sperregrensen er over 4 %) og færre velgere vil hjelpe partier de anser for å ikke ha mulighet til å havne over sperregrensen (velgere som nå tror at sperregrensen er under 4 %).

Vi kan også diskutere utviklingen i interessen for valgoppslutningen. Det så ut til at jo mer opptatte velgere er av valgresultatet, jo mer sannsynlig er det at de stemmer taktisk. I figur 9 vises hvor mye befolkningen brydde seg om valgresultatet ved Stortingsvalgene 1997-2013²⁸.

Figur 9 Hvor mye befolkningen bryr seg om hvilke partier som vant valget, i prosent. Hentet fra Valgundersøkelsen 1997, 2001, 2005 og 2009. Estimaterne fra 2013 er hentet fra spørreundersøkelsen brukt i denne oppgaven.

²⁸ Spørsmålene brukt i valgundersøkelsen har så å si identisk ordlyd. Svaralternativene i spørreundersøkelsen fra 2013 er "Brydde meg mye om det", "brydde meg noe om det", "spilte liten rolle", "spilte ingen rolle og "vet ikke". De tre første kategoriene, hvor 98 % av respondentene befinner seg er presentert som samme kategorier som i valgundersøkelsene.

Utviklingen ser ut til å være entydig: Folk bryr seg mer og mer²⁹. Det er noe nedgang i de som synes det spiller liten rolle hvem som vinner valget. I tillegg bryr færre velgere seg ”en del”, og flere bryr seg ”mye”, om hvilke partier som vant ved Stortingsvalgene. Hvis velgere bryr seg mer og mer om valgresultatet, og trenden fortsetter å stige, er det sannsynlig at vi kommer til å se flere taktiske stemmegivere.

Partiloyalitet ble operasjonalisert som mangel på velgervandring i denne oppgaven – altså at velgere stemmer det samme partiet som ved tidligere valg. Partiloyalitet henger også sammen med vurdering av andre partier. De som vandrer mellom partier, vurderer sannsynligvis flere enn ett parti. Hvis flere velgere vurderer andre partier, blir det flere potensielle taktiske stemmegivere. Når det blir flere potensielle taktiske stemmegivere vil det ikke være overraskende om flere faktisk stemmer taktisk. Men hvis vi fokuserer på partiloyalitet som velgervandring, viser SSB (2014) en generell økning i velgervandring (folk er mindre partilojale) fra 1965 – 2005. Deretter har det vært noe nedgang fra valget i 2005 til et ganske likt resultat for 2009 og 2013. På bakgrunn av den generelle trenden frem til 2005 kan vi forvente mindre partilojale velgere, og flere som vurderer andre partier. På bakgrunn av dataene for de to siste valgene derimot, kan det virke som om utviklingen har stagnert. Hvis vi skal si noe om fremtidige valg, bør vi derfor ikke forvente de store endringene i de neste valgene. Det er likevel mulig at den generelle veksten i partiiloyalitet vil fortsette på lengre sikt i tråd med trenden fra 1965. Den mer langsiktige trenden i Norge kan ses på som en parallell til Oscarsson & Holmberg (2011: 50) sin beskrivelse av partiidentifikasjon i Sverige: ”Utrymmet för andra överväganden än att rösta efter den traditionella partiidentifikationen har blivit större. Det har bland annat ökat möjligheterna att rösta taktiskt.”

7.2 Konsekvenser for partiene

At partier vipper rundt sperregrensen, skaper taktiske velgere som ønsker å hjelpe partiet over sperregrensen. Flere av Stortingspartiene har ved de siste valgene vært i fare for å havne under sperregrensen, og derfor vært i en posisjon hvor de kan motta taktiske velgere. Sosialistisk venstreparti var tydelig i en slik fare ved Stortingsvalget 2013. Venstre befant seg i en liknende situasjon ved Stortingsvalget 2001 og 2009, og havnet så vidt under

---

²⁹ Aardal (2011) viser at det var nedgang i en periode frem til 1997. Man kan også diskutere noen av de enkelte valgene som spesielle. Poenget mitt er kun å vise det som ser ut til å være en trend de siste Stortingsvalgene.

sperregrensen (3,9 % ved begge valg). Hvis vi kun argumenterer på bakgrunn av oppslutningstrender kan SV stå i fare for å havne under sperregrensen ved neste valg, eller valgene som følger. Med en ganske markant svekkelse de siste valgene, kan SV havne under et visst punkt på oppslutning blant velgere. På dette punktet ser ikke velgere det lengre som realistisk at partiet kan reddes over sperregrensen. SV havner da i en situasjon hvor flere velgere forlater partiet i frykt for å kaste bort stemmen sin, mens færre velgere strømmer til partiet for å hjelpe de over sperregrensa. Dette kan bli relevant for SV, allerede de neste Stortingsvalgene.

I et lengre perspektiv vil de samme mekanismene være relevante for eventuelle småpartier som dukker opp, eller forsøker å komme seg inn på Stortinget. Velgere kan bestemme seg for å forlate de minste partiene til fordel for store partier i frykt for at de minste partiene ikke har mulighet for å bli representert. Taktisk stemmegivning motvirker på så måte framveksten av småpartier i norske valg. Samtidig kan vi se mer taktisk stemmegivning av typen indirekte støtte hvis flere av småpartiene nærmer seg sperregrensen.

Det er mulig at Miljøpartiet De Grønne kan overta SV sin taktiske posisjon i dag. Ved Stortingsvalget 2013 endte MDG med 2,8 % oppslutning (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2014b). Med en generell vekst i partiets oppslutning kan MDG med et prosentpoeng til, havne i situasjonen hvor velgere i større grad forsøker å hjelpe MDG over sperregrensa. Samtidig kan færre velgere være redde for å kaste bort stemmen sin på partiet. Begge effektene kan bidra til å styrke MDG, kun som et resultat av taktisk stemmegivning. Med en vekst på 2,4 % oppslutning fra 2009 til 2013, kan det godt hende at dette blir realistisk allerede ved Stortingsvalget 2017. Nylige meningsmålinger kan peke i denne retningen allerede nå. MDG har ligget over 4 % i flere av de siste meningsmålingene, og SV havnet under sperregrensen ved Norstat sin måling for NRK for mai 2014 (Kumano-Ensby & Bulai 2014).

Hvis MDG kommer i en styrket posisjon vil de fleste taktiske velgere komme fra partier med liten politisk avstand (for eksempel SV og Venstre). Det vil skape konsekvenser for partiene de taktiske velgerne kommer fra. De taktiske velgerne kommer i så fall fra SV eller Venstre, og vil styrke MDG på bekostning av SV og Venstre. Det omvendte tilfellet blir realitet når færre velgere stemmer taktisk på SV, fordi de havner for langt under sperregrensen. Når færre velgere forlater Rødt, Ap og MDG til fordel for SV, vil det relativt sett styrke Rødt, Ap og MDG fordi de taper færre velgere.

Taktiske koalisjonsstemmer og taktiske stemmer på distriktsmandater vil også ha noe å si for de ulike partiene. Men det er også vanskeligere å predikere utviklingen i disse typene

taktisk stemmegivning. Hvilke koalisjoner som finnes, og hvor tett kampen om regjeringsmakt er vil påvirke omfanget av taktisk koalisjonsstemmegivning. I Stortingsvalget 2013 var det tydelig at borgerlig side kom til å vinne valget. I et valg hvor det er stor konkurranse mellom to regjeringsalternativer er det relevant å se på taktisk koalisjonsstemmegivning i begge regjeringsalternativene. Vi kan også se for oss at flere ønsker å påvirke tyngdepunktet i en koalisjon hvis det er større politisk avstand i koalisjonen. Taktisk stemmegivning på distriktsmandater vil være helt avhengig av marginalene i hvert valgdistrikt. Gitt at de samme konstitusjonelle rammene finnes ved fremtidige Stortingsvalg, er det derfor vanskelig å skulle predikere endringer.

8.0 Oppsummering og konklusjon

Oppgavens utgangspunkt var å undersøke (1); omfanget av taktisk stemmegivning, (2); konsekvensen av taktisk stemmegivning for de politiske partiene og (3); variasjoner i taktisk stemmegivning i Norge ved Stortingsvalget 2013. Teoretisk har jeg argumentert for flere typer taktisk stemmegivning, og at typen taktisk stemmegivning i stor grad er avhengig av valgsystemets struktur, lover og regler. Jeg har undersøkt fire ulike typer taktisk stemmegivning: tre på nasjonalt nivå (bortkastet stemme, taktisk koalisjonsstemme og indirekte støtte), og en på lokalt nivå (distriktsmandater). I undersøkelsen av omfanget av taktisk stemmegivning, har datamaterialet vist oss at rundt 17 % av velgerne stemte taktisk – at stemmen ble bestemt av andre forhold enn preferanse, for å oppnå ønsket politikk - ved Stortingsvalget 2013.

Taktisk stemmegivning har også vært grunnlag for både gevinst og tap av velgere for de ulike partiene. For Stortingsvalget 2013, tapte Høyre størst oppslutning, til tross for at mange av disse velgerne gikk til allierte partier. FrP vant størst oppslutning, etterfulgt av tre mindre partier: KrF, SV og Venstre. Hvis vi skal si noe overordnet om alle partier, ser det ut til at de aller minste partiene taper velgere, rett og slett fordi de er så små. Hvis partiene hadde vært nærmere sperregrensen til å begynne med, ville partiene også trolig ha større utbytte av taktisk stemmegivning.

Regresjonsmodellen viser også at de som har større interesse av valgets utfall og har høyere politisk kompetanse, er mer tilbøyelig for å stemme taktisk. Det samme gjelder de som har opplevd oppfordringer til taktisk stemmegivning, og har positive normative holdninger til taktisk stemmegivning. Det største motstykket er negative normative holdninger til taktisk stemmegivning – de som mener at man alltid må stemme på partiet man er mest enig med, og ikke vektlegge muligheten for å oppnå ønsket politikk. Det er også slik at jo mer partiløje velgerne er, jo mindre sannsynlig er det at de stemmer taktisk. Designet på spørreundersøkelsen som ligger til grunn, har skapt muligheten til å se nærmere på de fire ulike typene taktiske stemmer. Til tross for det, skal vi være noe forsiktig med å hevde at de som stemmer taktisk besitter det fornuftsgrunnlaget og den logiske kapasiteten rasjonalitetsteorien tilskriver dem. Når det er sagt, gir undersøkelsen sannsynligvis likevel et godt inntrykk av taktisk stemmegivning i følge den overordnede definisjonen, selv om det som kommer til uttrykk også er hvordan velgere *tror* de har valgt. Det finnes altså en avstand mellom det teoretiske fundamentet for taktisk stemmegivning som krever stor kunnskap blant velgere samt (kortsiktig) rasjonalitet, og de empiriske indikasjonene.

Til slutt vil jeg fremheve behovet for metodisk presisjon for senere studier. Fremtidige studier bør ta spesielt høyde for valgsystemet taktisk stemmegivning studeres innenfor, presis definisjonsbruk og en nøyaktig operasjonalisering. Et gjennomgående argument i denne oppgaven har vært at valgsystemet – den konstitusjonelle konteksten – legger føringer for taktisk stemmegivning. Vi må studere taktisk stemmegivning i Norge ulikt fra taktisk stemmegivning i enkle flertallssystemer. Alt fra større mekanismer i valgsystemet, slik som sperregrensen, til mindre detaljer som hvilke delingstall vi har i fordelingsprosessen av mandater har betydning for hvilke taktiske scenario velgere kan stå overfor. I tillegg vil definisjonen av taktisk stemmegivning legge føringer for om et valg er taktisk eller oppriktig, noe som ble diskutert i kapittel 6.2. I kapittel 3 gjorde jeg noen metodiske evalueringer rundt operasjonaliseringen av taktisk stemmegivning. Disse vurderingene, samt fokus på kunnskapsgrunnlaget til velgerne, er essensielle for å få valide indikatorer. Uten å ha en god forståelse for kunnskapsgrunnlaget til velgerne, får vi unøyaktige prediksjoner av deres fornuftsgrunnlag. Derfor blir det vanskelig å vite om indikatorene fanger opp taktisk stemmegivning, og ikke misforståelser eller andre faktorer. Mer forskning på taktiske scenario fremstilt av media vil trolig bidra til å forstå velgernes kunnskapsgrunnlag og oppfattelse av taktiske scenario de står overfor.

9.0 Litteratur

- Abramson, Paul R, John H. Aldrich, Phil Paolino og David W. Rohde (1992) ””Sophisticated” Voting in the 1988 Presidential Primaries” i *The American Political Science Review*, 86:1, s. 55-69.
- Alvarez, Michael R. & Jonathan Nagler (2000) ”A New Approach for Modelling Strategic Voting in Multiparty Elections” i *British Journal of Political Science*, 30:1, s. 57-75.
- Blais, André & Richard Nadeau (1996) ”Measuring Strategic Voting: A Two-Step Procedure” i *Electoral Studies*, 15:1, s. 39-52.
- Blais, André, Richard Nadeau, Elisabeth Gidengil og Neil Nevitte (2001) ”Measuring strategic voting in multiparty plurality elections” i *Electoral Studies*, 20:3, s. 343-352.
- Blais, André, John H. Aldrich, Indridi H. Indridason og Renan Levine (2006) ”Do Voters Vote For Government Coalitions?: Testing Downs’ Pessimistic Conclusion” i *Party Politics*, 12:6, s. 691-705.
- Cain, Bruce E. (1978) ”Strategic Voting in Britain” i *American Journal of Political Science*, 22:3, s. 639-655.
- Carpini, Michael X. Delli & Scott Keeter (1996) *What American Knows About Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Converse, Philip E. (1964) ”The Nature of Belief Systems in Mass Public” i David E. Apter, ed. *Ideology and Discontent*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Cox, Gary W. (1997) *Making Votes Count*. New York: Cambridge University Press.
- Downs, Anthony (1957) *Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Evans, Geoffrey & Anthony Heath (1993) ”A Tactical Error in the Analysis of Tactical Voting: A Response to Niemi, Whitten and Franklin” i *British Journal of Political Science*, 23:1, s. 131-137.
- Fisher, Stephen D. (2004) ”Definition and Measurement of Tactical Voting: The Role of Rational Choice” i *British Journal of Political Science*, 34:2, s. 152-166.
- Fisher, Stephen L. (1973) ”The Wasted Vote Thesis: West German Evidence” i *Comparative Politics*, 5:2, s. 293-299.
- Fladmoe, Audun (2013) ”Taktisk stemmegivning ved Stortingsvalget 2013”. Notat sendt fra Audun Fladmoe til Anders Todal Jenssen, September 2013.
- Fournier, Patrick, André Blais, Richard Nadeau, Elisabeth Gidengil og Neil Nevitte (2003) ”Issue importance and performance voting” i *Political Behavior*, 25:1, s. 51-67.

- Galbraith, John W. & Nicol C. Rae (1989) "A Test of the Importance of Tactical Voting: Great Britain, 1987" i *British Journal of Political Science*, 19:1, s. 126-136.
- Heath, Anthony, John Curtice og Roger Jowell (1991) *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987*. Oxford: Pergamon Press.
- Heath, Anthony & Geoffrey Evans (1994) "Tactical Voting: Concepts, Measurement and Findings" i *British Journal of Political Science*, 24:4, s. 557-561.
- Hoel, Per Anders (2013) "Livskamp på grensen", *Vårt Land* 06.09.2013.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber Förlag.
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson (2004) *Väljtrender: En sammanfattning av några resultat från valundersökningarna 1956-2002*. Statistiska centralbyrån 2004. Tilgjengelig på nett:
http://www.test.scb.se/statistik/_publikationer/ME0201_1956I02_BR_ME09ST0402.pdf
- Jenssen, Anders Todal (2014a) "Searching for the tactical voter in a multiparty PR-system. An exploratory study". Notat til Nasjonal fagkonferanse i statsvitenskap i Tromsø, 6. – 8. Januar 2014.
- Jenssen, Anders Todal (2014b) "Valgordningen – født i støy og strid. Valg og valgordninger fra 1814 til i dag" Forelesning i POL1001 ved NTNU 5.03.2014.
- Johnsen, Nilas (2013) "De grønne kaprer taktiske stemme ... men SV frir mest til taktikerne" *VGs nettavis* 08.09.2013, <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/valget-2013/de-groenne-kaprer-taktiske-stemmer/a/10151400/>
- Johnston, Ronald T. & Charles Pattie (1991) "Tactical Voting in Great Britain in 1983 and 1987: An Alternative Approach" i *British Journal of Political Science*, 21:1, s. 95-108.
- Katz, Richard S. (1997) *Democracy and Elections*. New York: Oxford University Press.
- Kjelstadli, Knut (2013) "Er det når et parti står med ryggen mot veggen, at en forlater det? 4,0 prosent", *Klassekampen* 27.08.2013.
- Kommunal- og Moderniseringsdepartementet (2014a) Valgresultatet fra Stortingsvalget 2013, http://www.valgresultat.no/bs4_9.html
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014b) Valgresultatet fra Stortingsvalget 2013, <http://www.valgresultat.no/bss>
- Kumano-Ensby, Anne Linn & Eva Marie Bulai (2014) "De grønne vil overta Frp-gangen", *NRKs nettavis* 16.05.2014, <http://www.nrk.no/norge/de-gronne-vil-overta-frp-gangen-1.11719956>
- Lanoue, David J. & Shaun Bowler (1992) "The Sources of Tactical Voting in British Parliamentary Elections, 1983-1987" i *Political Behavior*, 14:2, s. 141-157.

- Niemi, Richard G, Guy Whitten og Mark N. Franklin (1992) "Constituency Characteristics, Individual Characteristics and Tactical Voting in the 1987 British General Election" i *British Journal of Political Science*, 22:2, s. 229-240.
- Oscarsson, Henrik og Sören Holmberg (2011) *Åttapartivalet 2010*. Statistiska centralbyrån.
- Partibarometer (2014). TV2s interaktive oversikt over meningsmålinger på nett, <http://politisk.tv2.no/spesial/partibarometeret/>
- Pedersen, Noralv & Anna Gytri (2013). "Kan lure seg sjølve med taktisk stemming" *NRKs nettavis* 06.09.2013, <http://www.nrk.no/sognogfjordane/atvarar-mot-taktisk-stemming-1.11224750>
- Prestegård, Sofie (2013) "Det store dramaet for de små", *Dagsavisen* 09.09.2013.
- Riaz, Wasim K. (2013) "265 stemmer skiller disse to i kamp om stortingsplass" *Oslobys nettavis* 09.09.2013, http://www.osloby.no/nyheter/265-stemmer-skiller-disse-to-i-kampen-om-stortingsplass-7301336.html#.U3MtzK1_tR4
- Rosema, Martin (2006) "Partisanship, candidate evaluations, and prospective voting" i *Electoral Studies* 25:3, s. 467-488.
- SSB (2014) "En av tre skifter parti". SSB sine nettsider, <http://ssb.no/valg/statistikker/vund>
- Strand, Geir (2013) "Tøff kamp om sistemandatet" *Sunnmørepostens nettavis* 07.09.2013, <http://www.smp.no/tema/valg/article8131549.ece>
- Tsebelis, George (1986) "A General Model of Tactical and Inverse Tactical Voting" i *British Journal of Political Science*, 16:3, s.395-404.
- Valgundersøkelsen (1997). Interaktiv oversikt over datamaterialet på internett, <http://valgundersokelse.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.41%3A8080%2Fobj%2FfStudy%2FNSD1487&mode=documentation&top=yes>
- Valgundersøkelsen (2001). Interaktiv oversikt over datamaterialet på internett, <http://valgundersokelse.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.41%3A8080%2Fobj%2FfStudy%2FNSD1487&mode=documentation&top=yes>
- Valgundersøkelsen (2005). Interaktiv oversikt over datamaterialet på internett, <http://valgundersokelse.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.41%3A8080%2Fobj%2FfStudy%2FNSD1487&mode=documentation&top=yes>
- Valgundersøkelsen (2009). Interaktiv oversikt over datamaterialet på internett, <http://valgundersokelse.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.41%3A8080%2Fobj%2FfStudy%2FNSD1487&mode=documentation&top=yes>

[p%3A%2F%2F129.177.90.41%3A8080%2Fobj%2FStudy%2FNSD1487&mode=documentation&top=yes](http://www.ha-halden.no/nyheter/article6849034.ece)

Ystrøm, Bjørn (2013) ”Haldensere kjemper om stortingsplass” *Halden Arbeiderblads* nettavis 07.09.2013, <http://www.ha-halden.no/nyheter/article6849034.ece>

Aardal, Bernt (2010) ”Den norske stortingsvalgordningen og dens politiske konsekvenser” i *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 26:2, s. 75-104.

Aardal, Bernt (2011) *Det politiske landskap. En studie av stortingsvalget 2009*. Oslo: Cappellen Damm.

Appendiks

4.1 Uavhengige variabler

Tabell A1: Oversikt over koding av uavhengige variabler.

Begrep	Variabel	Svaralternativer	Omkoding
Utdanning	Hva er din høyeste fullførte skolegang?	1. Grunnskoleutdanning (10-årig grunnskole, 7-årig folkeskole) 2. Videregående utdanning (Allmennfag, yrkesskole eller annet) 3. Fagutdanning/yrkesutdanning/fagbrev /videregående yrkesfaglig 4. Universitets-/høgskoleutdanning med inntil 4 års varighet 5. Universitets-/høgskoleutdanning med mer enn 4 års varighet	Lav utdanning: 1-3 = 0. Høy utdanning: 4-5 = 1
Alder	Antall år		Uendret
Kjønn	Kjønn	1. Mann 2. Kvinne	Mann: 1 = 0 Kvinne: 2 = 1
Normative holdninger til taktisk stemmegivning	Hvem er du mest enig med, A eller B når... A sier: En må alltid vurdere partienes sjanse til å bli representert, og stemme slik at en påvirker valgresultatet mest mulig, selv om en kanskje er mer enig med et annet parti enn det en stemmer på. B sier: For at folkemeningen skal komme til uttrykk, må en alltid stemme på partiet en er mest enig med, også når det er lite sannsynlig at partiet kommer inn på Stortinget.	1. Helt enig med A 2. Mest enig med A 3. Mest enig med B 4. Helt enig med B 5. Usikker, litt enig med både A og B 6. Har ingen mening / vet ikke	Taktisk positiv: 1-2 = 1 Taktisk negativ: 3-4 = 1 Usikker / ingen mening: 5-6 = 0
Oppfordring til indirekte støtte	Opplevde du i løpet av valgkampen at noen av de følgende oppfordret deg til å stemme på et av de mindre partiene for å sikre at de ble valgt inn på Stortinget? Med mindre partier tenker vi på alle partier bortsett fra Arbeiderpartet, Høyre og FrP.	1. Venner og kjente 2. Kolleger på jobben/skolen 3. Politikere/partier 4. Representanter for organisasjoner (for eksempel miljø, arbeidsliv) 5. NRK-TV 6. TV2 7. NRK-Radio 8. Riksavis 9. Regionalavis 10. Lokalavis 11. Internett 12. Nei opplevde ikke dette	Oppfordret til indirekte støtte: 1-11 = 1 Ikke oppfordret: 12 = 0

forts.

Oppfordring til bortkastet stemme	Opplevde du i løpet av valgkampen at noen av de følgende oppfordret deg til å stemme på et av de store partiene for å unngå å kaste bort stemmen på et parti med usikre muligheter til å komme inn på Stortinget?	1. Venner og kjente 2. Kolleger på jobben/skolen 3. Politikere/partier 4. Representanter for organisasjoner (for eksempel miljø, arbeidsliv) 5. NRK-TV 6. TV2 7. NRK-Radio 8. Riksavis 9. Regionalavis 10. Lokalavis 11. Internett 12. Nei opplevde ikke dette	Oppfordret bortkastet stemme: 1-11 = 1 Ikke oppfordret: 12 = 0
Politisk kompetanse	Vet du hvor høye sperregrensen er ved Stortingsvalg? Hvilken betydning har den såkalte sperregrensen ved Stortingsvalg? Er det slik at...	1. 1 % 2. 2 % 3. 3 % 4. 4 % 5. 5 % 6. Vet ikke 1. Partier under sperregrensen ikke får noen mandater 2. Partier under sperregrensen kan bare få distriktsmandater 3. Partier under sperregrensen får maksimalt ett utjevningsmandat 4. Partier under sperregrensen kan ikke sitte i regjering 5. Vet ikke	Høy kompetanse: riktig svar på begge. Middels kompetanse: riktig svar på ett spørsmål. Lav kompetanse: feil svar på begge
Viktighet av valgresultat	Når du ser tilbake på valget, hvor mye brydde du deg personlig om hvilket parti eller hvilke partier som vant?	1. Brydde meg mye om det 2. Brydde meg noe om det 3. Spilte liten rolle 4. Spilte ingen rolle for meg 5. Vet ikke	Viktig: 1 - 2 = 1 Uviktig: 3-5 = 0
Partiloyalitet	Parti stemt på i 2009 Parti stemt på i 2013		Partiloyal: de som stemte det samme i 2009 og 2013

5.2 Velgervandring på grunn av taktisk stemmegivning, kategorisk.

Tabell A2: Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning for distriktsmandatstemming. Taktisk stemmegivning på distriktsmandat. Kolonner indikerer tap, og rader indikerer gevinst. Velgervandring som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet.

Distriktsmandat: Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på										Tot
		Ap	FrP	H	KrF	MDG	R	Sp	SV	V	Andre	
Vurdert parti	Ap	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,8	0,2		1,8
	FrP	0,1	-	0,5				0,0				0,7
	H	0,3	1,2	-	0,5		0,0	0,0		0,3		2,5
	KrF	0,1		0,1	-	0,1		0,1	0,0	0,0		0,5
	MDG	0,2		0,0	0,1	-		0,1	0,2	0,0		0,7
	R	0,4				0,1	-		0,4			0,9
	Sp	0,2	0,0	0,0			0,0	-	0,0	0,2		0,6
	SV	0,4				0,3	0,1	0,1	-			0,9
	V	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0	0,1	0,1	-		0,8
	Andre		0,2	0,1	0,2						0,0	0,6
	Total	1,9	1,6	1,0	0,9	0,8	0,3	0,8	1,6	0,8	0,0	9,8

Tabell A3: Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning for indirekte støtte. Kolonner indikerer tap, og rader indikerer gevinst. Velgervandring som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet

Sperregrense: Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på								Total
		KrF	Kyst	MDG	R	Sp	SV	V	Andre	
Vurdert parti	Ap			0,1	0,1	0,3	0,9	0,3		1,9
	FrP	0,0								0,0
	H	0,4						0,4		0,8
	KrF	-		0,2			0,0			0,2
	Kyst		-			0,0				0,0
	MDG			-		0,1	0,3	0,2		0,6
	R			0,0	-		0,5			0,6
	Sp					-	0,0			0,0
	SV			0,3			-	0,0		0,4
	V			0,2			0,2	-	0,0	0,5
	Andre	0,0							0,0	0,1
Total	0,5	0,0	0,9	0,1	0,5	2,0	1,0	0,1	5,2	

Tabell A4: Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning for bortkastet stemme. Kolonner indikerer tap, og rader indikerer gevinst. Velgervandring som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet.

Bortkastet stemme: Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på							Total
		Ap	FrP	H	KrF	Sp	SV	V	
Vurdert parti	KrF	0,1		0,2	-				0,3
	Kyst					0,0			0,0
	MDG	0,3		0,0	0,1	0,0		0,2	0,7
	R	0,5	0,0			0,0	0,4		1,0
	Sp	0,4	0,0	0,0	0,0	-			0,5
	SV	0,7					-		0,7
	V	0,3		0,4				-	0,7
	Andre	0,1	0,1	0,1	0,2				0,5
Total		2,4	0,2	0,8	0,3	0,1	0,4	0,2	4,5

Tabell A5: Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning for taktisk koalisjonsstemmegivning. Kolonner indikerer tap, og raden indikerer gevinst. Velgervandring som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet.

Taktisk koalisjonsstemme: Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på			Total
		FrP	KrF	V	
Vurdert parti	Høyre	2,8	0,9	0,8	4,6
Total		2,8	0,9	0,8	4,6

Tabell A6: Velgervandring som resultat av taktisk stemmegivning for taktisk koalisjonsstemmegivning. Kolonner indikerer tap, og raden indikerer gevinst. Velgervandring som utgjør >0,5 % av velgermassen er uthevet.

Taktisk koalisjonsstemme: Velgervandring blant taktiske stemmegivere

		Parti stemt på			Total
		FrP	KrF	V	
Vurdert parti	Ap	0,3	0,2	0,3	0,8
	Sp	0,0	0,0	0,3	0,4
	SV	0,0	0,0	0,2	0,2
Total		0,3	0,2	0,9	1,4

6.1.2 Taktisk stemmegivning på distriktsmandater

6.1.2.1 Forskjell mellom valgdistrikter

Velgerne trenger egentlig ikke noe annet enn en forståelse for hvilke taktiske valg de kan ta. De trenger ikke å forstå hvorfor det kan lønne seg, bare at det gjør det. Men implikasjonene bør være identiske. Hvis vi går videre med å tro at variabelen er uproblematisk, bør vi også se forskjeller i andelen velgere som valgte å stemme for å sikre et distriktsmandat i de forskjellige valgdistriktene. Der hvor det er et lite antall mandater, bør vi kunne forvente mer taktisk stemmegivning. Tsebelis (1986: 401-402) viser dette, med utgangspunkt i tanken om bortkastede stemmer. Det er overførbart til Norge, fordi teorien om bortkastede stemmer blir desto mer relevant i små fylker, hvor de siste distriktsmandatene vinnes med høy oppslutning. Eksempelvis vant FrP det siste distriktsmandatet i Aust-Agder med oppslutning på 17,9 %, og utjevningsmandatet gikk til KrF med 11,2 % oppslutning (Kommunal- og Moderniseringsdepartementet 2014a). Da vil det teoretisk sett være totalt bortkastet å stemme på et parti som er mindre enn KrF, og hvis man kun fokuserer på distriktsmandater alene er det bortkastet å stemme på noen partier som er mindre enn FrP. Vi havner med andre ord opp med en situasjon som er langt nærmere de enkle flertallssystemene som for eksempel i valgdistriktene i England.

Tabell A7: Antall velgere som stemte taktisk på distriktsmandat i de ulike valgdistriktene. Prosent.

Fylke	Mandater Stortingsvalget 2013	Andel velgere som stemte taktisk på distriktsmandat i hvert fylke	
Oslo	19	22,0%	
Akershus	17	15,5%	
Hordaland	16	26,0%	
Rogaland	14	21,8%	> 25 %
Sør-Trøndelag	10	14,5%	20 - 25%
Nordland	9	21,4%	15 - 20 %
Møre og Romsdal	9	15,2%	< 15 %
Østfold	9	19,0%	
Buskerud	9	11,3%	
Hedmark	7	23,7%	
Vestfold	7	23,4%	
Oppland	7	14,0%	
Troms	6	10,5%	
Telemark	6	14,3%	
Vest-Agder	6	21,9%	
Finnmark	5	28,6%	
Nord-Trøndelag	5	17,4%	
Sogn og Fjordane	4	40,0%	
Aust-Agder	4	21,7%	

Tabellen viser fordeling av de som stemte taktisk (for å sikre distriktsmandat) i forhold til resten av de velgerne i de ulike fylkene. Vi bør teoretisk sett finne flere taktiske stemmegivere i de små fylkene. Av tabellen ser vi en marginal spredning mellom fylkene. Om noe, ser det ut til å være mindre taktisk stemmegivning i de middels store fylkene, og noe mer i både de minste og største fylkene.

Det kan være relevant å nevne hvilke fylker partilederne i de ulike stortingspartiene kommer fra. Vi kan se for oss at det vil være flere som ønsker å stemme taktisk for å sikre partilederen inn på Stortinget – spesielt i fylker hvor partiet bare fikk ett mandat. Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Venstre hadde sine partiledere valgt inn fra Oslo. I tillegg hadde Miljøpartiet De Grønne sin mannlige talsperson i Oslo³⁰. For Ap, FrP og Venstre var det ingen umiddelbar fare for å ikke få

³⁰ Ettersom MDG ikke har en offisiell partileder, er deres offisielle talspersoner de mest nærliggende.

inn partilederen sin (Ap fikk 6 mandater, FrP og Venstre fikk 2 hver). Men MDG fikk kun ett mandat inn på Stortinget, som var Oslo sitt tolvte distriktsmandat. I Hordaland ble partilederne for Kristelig Folkeparti, Sosialistisk Venstreparti og Høyre valgt inn. KrF og SV fikk kun ett mandat hver, noe som kan ha vært gitt et sterkere incentiv for å stemme taktisk for å sikre mandatene. Sogn og Fjordane kan også nevnes, både av substansielle og av statistiske årsaker. Sogn og Fjordane utpeker seg som fylket med flest velgere som stemte taktisk på distriktsmandater. Senterpartiet sin leder ble valgt inn her, og Sp fikk kun ett mandat fra fylket. Det kan ha bidratt til større andel velgere som stemte taktisk i fylket, men det er kun 15 respondenter i denne kategorien hvor 6 av de har stemt taktisk for å sikre distriktsmandat³¹.

Det finnes også en annen faktor som kan påvirke resultatene i tabellen. Jo flere mandater som deles ut, jo tettere blir konkurransen om de siste mandatene. Det kan med andre ord være en mobiliseringseffekt i de største fylkene. Hver stemme kan oppleves som viktigere, fordi hver stemme er nærmere å kunne tippe det n-te mandatet i den ene eller andre retningen. Avstandene mellom partiene er større i de små fylkene, og de får dermed ikke den samme mobiliseringseffekten.

Gitt at disse to effektene (eller andre) ikke kamuflerer at det finnes flere velgere som stemmer taktisk for å sikre distriktsmandater i små fylker enn i større fylker, bør vi være forsiktig med å forvente at respondentene har korrekt forståelse av spørsmålet, eller at de har en korrekt oppfatning av taktiske scenarier.

6.1.2.2 Forskjell mellom partiene

Variasjoner i stemmegivning for å sikre distriktsmandat mellom partier er mindre intuitivt enn taktisk stemmegivning på nasjonalt nivå. Å sikre et distriktsmandat på lokalt nivå er helt avhengig av valgoppslutningen i valgdistriktet, og det bør i prinsippet være få argumenter for trender mellom partiene. Men en ting bør nevnes. Det er naturlig at de som støtter de aller minste partiene ikke har stemt taktisk for å sikre

---

³¹ Datamaterialet er dessverre ikke stort nok til å kunne gjøre en empirisk analyse. Det er kun 5-13 respondenter i de interessante gruppene. Gruppene befinner seg i fylkene hvor partilederen til de ulike partiene befant seg og at partiet samtidig bare fikk ett mandat. Om vi skal si noe som helst på bakgrunn av dette datamaterialet, kan det se ut til å være en svak tendens til å være noe høyere taktisk stemmegivning på distriktsmandater for disse gruppene i sammenlikning med gjennomsnittet for fylket.

distriktsmandater, fordi partiene ligger så langt utenfor muligheten for å faktisk motta distriktsmandater, at det ikke oppfattes som realistisk.

Tabell A8: Antall taktiske stemmegivere som har stemt på sitt parti for å sikre et distriktsmandat.
Prosent av partiets velgere.

Partier etter prosentmessig oppslutning	Taktiske stemmegivere av partiets velgere.
Arbeiderpartiet	7,0 %
Høyre	4,2 %
Fremskrittspartiet	10,1 %
Kristelig Folkeparti	14,8 %
Senterpartiet	13,1 %
Venstre	13,5 %
Sosialistisk Venstreparti	24,4 %
MDG	23,6 %
Rødt	17,9 %
Andre partier	2,2 %

Tabellen over viser hvor mange av velgerne for hvert parti som faktisk stemte taktisk på distriktsmandater. Partiene er rangert fra høyest oppslutning til lavest oppslutning ved Stortingsvalget 2013. Det vi ser her, er at færre velgere blant de største partiene (Ap, H og FrP) stemte taktisk for å sikre distriktsmandat. Med Venstre som et unntak har alle de mindre partiene større andel velgere som stemte taktisk for å sikre et distriktsmandat. Her ser vi også at velgere som støttet de aller minste partiene (annet parti / lister) står for færrest andel velgere som stemte for å sikre distriktsmandat. Gjennomsnittlig stemte 7,1 % av de som stemte på de store partiene taktisk for å sikre distriktsmandat, mens 17,9 % gjorde det samme blant de små partiene. Denne forskjellen er også testet gjennom en enkel regresjon, hvor det kommer ut at de som stemte på de store partiene var signifikant mindre sannsynlig å stemme taktisk på distriktsmandat.

Tabell A9: Logistisk regresjon med taktisk stemmegivning på distriktsmandat som avhengig variabel.

	B (S.E)	OR
Konstant	-1,082 -0,109	*** 0,339
Stemt på Ap, H eller FrP (ref = stemt på lite parti)	-0,61 (-0,155)	*** 0,543

*** = $p < 0,01$

Dette ser ut som en trend. Vi kan spørre oss hvorfor en slik trend tilsynelatende eksisterer. Rent fornuftsmessig gir det mening hvis man kobler det til den modifiserte Saint Lagües metoden. Den ordinære Saint Lagües metoden benytter delingstall 1, 3, 5, 7 (og så videre). Den modifiserte Saint Lagües metoden, som vi bruker i Norge, har delingstall 1,4 , 3, 5, 7 (og så videre). Forskjellen er altså det første delingstallet. Implikasjonene av det første delingstallet er at det kan favorisere store partier (Aardal 2010: 83). De små partiene vil være mindre konkurransedyktige med den modifiserte metoden, fordi deres restbrøk blir lavere - i forhold til større partier - i konkurransen om mandatene når de største partiene har fått tildelt de første mandatene (og dermed benytter delingstall 3, 5, 7, 9 etc.). Så rent teknisk kan det vært et argument for at man må hjelpe de små partiene ekstra for å sikre distriktsmandater. Men forventninger om denne kunnskapen blant velgermassen blir virkelighetsfjernt.

Når det ikke eksisterer forskjellige incentiver for ulike partier for å stemme taktisk på distriktsmandater, bør det heller ikke eksistere forskjeller mellom partiene. Med mindre andre effekter står for forskjellene mellom partier, har respondentene trolig ikke forstått spørsmålet eller forstått hvilke taktiske scenarier de står overfor.